

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE/A D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

MEMÒRIA HISTÒRICA EDUCATIVA A TRAVÉS DEL LLIBRE: “MEXIQUE, EL NOM DEL VAIXELL”

Nom de l'alumne: Denia García, Aaron.

Nom de la tutora: Aguilar Ródenas, Consol.

Àrea de coneixement: Departament de Pedagogia i Didàctica de les Ciències Socials,
la Llengua i la Literatura.

Curs acadèmic: 2021/2022.

Agraïments i dedicatòria:

A tu Consol, per tota la passió que ens has transmés cap a la LIJ i els àlbums. També per tractar tots els temes tant en aquest any tan intens, i per ser la meua guia en aquest viatge tan bonic.

A vosaltres, família, perquè sense vosaltres no estaria ací. Per la vostra confiança, per la vostra paciència infinita, pel vostre amor cap a mi. Natalia, has sigut essencial.

Per a les meues docents favorites, Laura, Patrícia, Patrícia, Nerea i Marta. Sense vosaltres aquests quatre anys no serien iguals. Gràcies per recolzar-me en els moments més durs, i estar amb mi en els més divertits.

Gràcies a la meua segona família, els meus amics i amigues. Pels que esteu des dels tres anys o més tard, pels que ja no esteu, però hi heu estat, i pels que estareu en un futur, gràcies!

I per últim, a tots els i les docents que m'han obert les seues portes en les seues aules durant el transcurs de tots els pràcticums, on he pogut experimentar el que més m'agrada, en companyia de les i els millors.

ÍNDEX

1.	JUSTIFICACIÓ PERSONAL DE L'ELECCIÓ DEL MEU TEMA DE TFG.....	4
2.	OBJECTIUS D'AQUEST TFG	6
3.	CONCEPTES CLAU	9
4.	COM ES VERTEBRA AQUEST TFG?	9
5.	NECESSITAT DE FORMACIÓ EN IL·LUSTRACIÓ EN LA PREPARACIÓ INICIAL DE MESTRES	10
6.	NECESSITAT DE FORMACIÓ LITERÀRIA PER ESCOLLIR LIJ DE QUALITAT ESTÈTICA I LITERÀRIA.....	11
7.	QUÈ ÉS UN ÀLBUM?	11
8.	PER QUÈ HE ESCOLLIT AQUEST ÀLBUM PER A TREBALLAR EN PRIMÀRIA?.....	13
9.	ANÀLISI DE L'ÀLBUM.....	15
	9.1 FITXA TÈCNICA	15
	9.2 INTERTEXTUALITAT	17
10.	EXPERIÈNCIA PROFESSIONALITZADORA	17
11.	A L'ESCOLA : UNA EXPERIÈNCIA DE LECTURA CRÍTICA A X CURS	18
	11.1. ABANS D'ANAR: QUÈ ÉS EL QUE CAL FER?	18
	11.2. A L'ESCOLA: LECTURA DE L'ÀLBUM I DEBAT.....	19
	11.3. CONCLUSIONS.....	22
12.	RELAT DE VIDA DESPRÉS D'ENLLESTIR EL TFG	22
13.	BIBLIOGRAFIA I RECURSOS EN WEB.....	24
14.	ANNEX:.....	28

1. **JUSTIFICACIÓ PERSONAL DE L'ELECCIÓ DEL MEU TEMA DE TFG**

Per tal d'encaminar i entendre tot allò que anem a tractar al llarg d'aquest TFG, en aquest punt parlaré de manera més personal sobre qui soc, i perquè soc d'aquesta manera, gràcies a les meues arrels durant el transcurs de la història, tant en l'àmbit cultural de la meua zona d'habitatge com familiar.

Començarem parlant del meu entorn territorial. Des que vaig néixer, visc en Vila-real, una petita població de la província de Castelló, situada a la Plana Baixa del País Valencià, en el seu moment, que gràcies a la cultura de ceràmica i cultiu de taronges, ha anat creixent de manera molt transcendent, més o menys hem passat en qüestió de cinquanta anys de 20.000 persones a 50.000. Des de sempre, s'ha respirat un aire de llibertat profunda al meu poble, ja que des de fa molts anys, políticament parlant, governa l'esquerra, i això ajuda a afavorir tota classe de llibertat i diversitat en la gent del poble. Al ser més gran del que normalment són els pobles, pot parèixer que no ens sentim en un ambient familiar, però és tot el contrari. Encara que el que he comentat no es pot aplicar a tota la població, ja que hi ha molta varietat d'opinions en la societat.

Després de saber un poc més sobre la meua zona de confort cultural, parlarem de la meua família, com per part de la mare com del pare, per més tard per una conclusió conjunta de les dues. Encara que en els dos casos podré parlar amb més exactitud de dades i experiències en les de les meues àvies, i en el cas de la família paterna, un poc des de la visió del meu avi, perquè encara que soc el major dels 4 cosins d'aquesta part, no vaig poder gaudir de la seua companyia per molt de temps, ja que va morir quan jo tenia sols un any, cosa que no va afectar en la influència del meu avi cap a mi durant la meua vida.

En primer lloc, parlaré de la part familiar, on més he pogut tocar la part de memòria històrica d'Espanya, la paterna. Castellanoparlants, vinguts de la província d'Albacete. Gràcies a les llargues hores d'històries que em contava la meua àvia, nomenada Pilar, he aconseguit formar-me en el referent a la memòria històrica des del punt de vista de viure en una aldea amb manca de recursos. Pilar va ser la menor de 5 germans i germanes, i això va fer que veguera tots els punts de vista de la guerra, des del masculí i femení i amb diferents edats. Va nèixer dos anys després de la finalització de la guerra civil, l'any 1941. Ella va viure sempre en l'aldea, encara que els seus germans van haver d'anar a lluitar a la guerra, per part del partit nacionalista i molts d'ells no van tornar a la seua localitat, a més a més que van devastar el poble sencer. Les seues germanes van

haver d'emigrar per tal de poder treballar a altres països, i la meua àvia encara vivia en el poble, on escassejava l'aliment, però no hi vivien mal, ja que hi comandaven les tropes del general Franco. Gràcies a la criança d'una mare viuda, que va haver de lluitar per tal de traure a la seua filla endavant, mai li va inculcar el pensament de dretes que si hi havia en gran part de l'aldea. Sempre la va ensenyar a què havia d'anar a l'escola, que havia de ser lliure, i sempre va ser una xiqueta amb molta imaginació i un poc "rebel". Així doncs, quan ja es va fer més major i a la recerca d'oportunitats, a l'edat dels 9 es van vindre a viure a Vila-real, on va seguir en la seua educació i va créixer lliure i amb un pensament molt "lliure" per al que podria tenir després de tot l'esmentat anteriorment. El meu Avi va tindre un cas paregut, i també es va haver de mudar a Vila-real, a la recerca de treball, tant ell com els seus pares. Sempre s'ha respirat un aire de llibertat molt gran en la seua casa, i sempre hem parlat d'aquest tema de manera molt oberta. El que més m'ha agradat és que ella m'ha contat tot des de dins, però sense ser las protagonista, ja que ella no hi va participar de manera activa en la guerra, però si sap moltes històries.

Per l'altra part, la família de la meua mare, de la qual tinc molta menys informació, ja que només he pogut parlar en la meua àvia moltes vegades, perquè no sol voler parlar molt d'aquest tema. El que sí que sé és que ella va viure els últims anys de la guerra civil, en la població riberenca de Cabanes, situada a la Plana Alta de la província de Castelló. No hi vivien mal, i sempre van tindre de tot, però també es van haver de veure en l'obligació d'emigrar de la seua població. En aquest cas no vas ser per necessitat, ni tampoc a una localització molt més lluny de la seua població, sinó que va ser a Vila-real, ja que treballava en la xarxa d'electricistes espanyols, i va ser enviat a Vila-real per tal de complir a una ciutat més avançada a l'època com era aquesta. La part bona d'aquesta història és que la família no es va haver de separar per causa d'aquest fet històric, i tots ells es van mantenir vivint en Vila-real, com el dia d'avui ho fa. Sí en casa de la meua àvia Pilar es respirava llibertat, en aquesta era el mateix, i mai hem parlat de temes polítics encara que sempre s'han respectat més els pensaments liberals i progressistes.

Com a conclusió d'aquests dos paràgrafs, podem veure que gràcies a l'educació en aquestes cases, els meus pares sempre han respirat un ambient molt permissiu i lliure i això ha sigut traslladat fins a ma casa, on sempre he pogut opinar i pensar el que he vingut, ja que no he tingut mai problemes en aquest aspecte. Sí que és cert, que des de molt petit m'ha interessat la política, i això ha fet que a poc a poc la meua manera política de pensar

hagi evolucionat cap a un caràcter molt més progressista. Si he de definir la meua educació mirant el passat de la meua família podria dir "llibertat i sort".

Per altra banda, parlarem sobre la lectura i la LIJ, gran descobriment d'aquests darrers anys. La literatura mai ha sigut una de les meues grans passions, ja que en l'etapa escolar mai van tractar d'enganxar-me a aquesta, si no que ens feien llegir llibres de manera obligatòria, amb poc contingut del meu interès, per tal d'acabar fet un examen. Les biblioteques d'aula tampoc van ser les millors en els meus anys de primària i infantil. El que sí que puc destacar és la passió que tenia per anar als *contacontes*, en especial d'una dona anomenada "Rodamon", que em va fer veure que els llibres ben contats amb ganes i amb bons arguments, sonen molt distints.

El que podem extreure durant la investigació i educació de la LIJ durant aquests anys, es pot veure com el paper de la biografia lectora dels i de les mestres és molt important referent a l'alumnat, ja que l'equip docent pot fer que odien o estimen la lectura molt fàcilment. Per fer que les i els infants valoren la lectura, tot depèn que la LIJ siga de qualitat, i ja no només literària, sinó també quant a les il·lustracions.

I ja per anar finalitzant aquest apartat, no puc deixar de parlar del conjunt dels dos temes tractats fins ara, i la columna vertebral d'aquest TFG: la LIJ i la memòria històrica. Una de les raons per les quals m'agraden molt els *contacontes* és gràcies al fet que la meua àvia Pilar, sempre m'ha contat contes, i històries de la seua vida en forma de narració, i ha fet que m'agraden molt aquestes formes de literatura. També són aquest punt el que m'han fet que l'elecció del meu projecte sigui aquest, ja que s'uneixen dues de les coses que més m'agraden la història i els *contacontes*.

I com a conclusió, cal esmentar la importància de la LIJ en la nostra societat, i que mitjançant aquesta gran eina siguem capaços d'ensenyar als i les més menudes de la casa temes tan importants com és la memòria històrica de la guerra civil, en forma de *contacontes* i LIJ, que a més a més els pots ajudar en el procés de cultivar la seua personalitat i gustos des de ben petits i petites.

2. **OBJECTIUS D'AQUEST TFG**

Els objectius que persegueix el meu TFG són:

1. Afavorir el coneixement i la reflexió sobre la diversitat de les identitats de gènere des de la LIJ, fomentant actituds coeducatives per a la prevenció de desigualtat, sexisme, i violència de gènere.
2. Fomentar actituds i pràctiques investigadores en els TFG de la titulació de Mestre/a, afavorint estratègies i eines en la seua formació, per analitzar, criticar i transformar les representacions culturals que promouen desigualtats socials, afavorint pràctiques alternatives igualitàries, que els/les porten a poder afrontar els canvis legislatius educatius en matèria d'igualtat d'oportunitats i, concretament, de gènere
3. Desenvolupar des de la didàctica de la LIJ (DLIJ) La implementació real de la igualtat i la diversitat sexual als TFG de la Titulació de Mestre de l'UJI implementant la normativa legal educativa vigent:
4. Generar estratègies que potencien una lectura dialògica i democràtica de textos i imatges, des d'un currículum que pugui afavorir processos democràtics de transformació de les desigualtats socials lligades al gènere des d'una lectura crítica i dialògica com a eina educativa per a una ciutadania crítica i com un mitjà de conscienciació, compromís i transformació crítics.
5. Aprendre a investigar sobre LIJ, necessàriament, des del coneixement dels propis textos de LIJ, des de la lectura, contrast i reflexió basats en una formació lectora real.

A més a més, per aconseguir implementar aquests objectius adequadament, ho he de fer basant-me amb el contingut legislatiu sobre la memòria històrica:

- a. La Constitució Espanyola , articles 14,20,27.2

URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-6115>¹

- b. Pla Director de Coeducació. Generalitat Valenciana.2017

URL:<http://www.ceice.gva.es/documents/161634256/165603089/Pla+Director+de+Coeducaci%C3%B3/41bf1d73-e9c9-4589-9f4c-bdab09fe0fcb>²

¹ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-6115>

²<http://www.ceice.gva.es/documents/161634256/165603089/Pla+Director+de+Coeducaci%C3%B3/41bf1d73-e9c9-4589-9f4c-bdab09fe0fcb>

c. UNESCO. (1998). Declaración Mundial sobre la Educación Superior en el siglo XXI: Visión y Acción. Paris

URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000113878_spa ³

Per tal de posar-nos en context, també cal introduir la Llei de Memòria històrica, p.53410 (Llei 52/2007, de 26 de desembre, per la qual es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor dels qui van patir persecució o violència durant la guerra civil i la dictadura)⁴ que inclou tornar la dignitat a aquestes persones:

“Es la hora, así, de que la democracia española y las generaciones vivas que hoy disfrutan de ella honren y recuperen para siempre a todos los que directamente padecieron las injusticias y agravios producidos, por unos u otros motivos políticos o ideológicos o de creencias religiosas, en aquellos dolorosos períodos de nuestra historia. Desde luego, a quienes perdieron la vida. [...] También, en fin, a quienes perdieron la patria al ser empujados a un largo, desgarrador y, en tantos casos, irreversible exilio. [...] La presente Ley parte de la consideración de que los diversos aspectos relacionados con la memoria personal y familiar, especialmente cuando se han visto afectados por conflictos de carácter público, forman parte del estatuto jurídico de la ciudadanía democrática, y como tales son abordados en el texto. Se reconoce, en este sentido, un derecho individual a la memoria personal y familiar de cada ciudadano, que encuentra su primera manifestación en la Ley en el reconocimiento general que en la misma se proclama en su artículo 2.

En efecto, en dicho precepto se hace una proclamación general del carácter injusto de todas las condenas, sanciones y expresiones de violencia personal producidas, por motivos inequívocamente políticos o ideológicos, durante la Guerra Civil, así como las que, por las mismas razones, tuvieron lugar en la Dictadura posterior”:

- LEY 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron

³ https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000113878_spa

⁴ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296>

persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 310, 27/12/2007, p. 53410

URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296> ⁵

I, a més cal remarcar el contingut escaient de:

- Objectius de Desenvolupament Sostenible 2030. Objectius lligats a la pau.
URL: <https://www.undp.org/content/undp/es/home/sustainable-development-goals.html> ⁶
- Ley 27/2005, de 30 de noviembre, de fomento de la educación y la cultura de la paz.
URL: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2005/BOE-A-2005-19785-consolidado.pdf> ⁷
- DECRET 108/2014, de 4 de juliol, del Consell, pel qual estableix el currículum i desplega l'ordenació general de l'Educació Primària a la Comunitat Valenciana.
URL: http://www.dogv.gva.es/datos/2014/07/07/pdf/2014_6347.pdf ⁸

3. **CONCEPTES CLAU**

Àlbum il·lustrat; Lectura crítica i dialògica; Drets humans; Literatura Infantil i Juvenil (LIJ) i educació literària; Memòria històrica.

4. **COM ES VERTEBRA AQUEST TFG?**

Durant la realització d'aquest apartat, parlarem de la manera que guiarem el TFG durant totes les seues parts. El dividirem en tres parts: la pràctica i la professionalitzant.

En primer lloc, parlarem del plantejament teòric, temps d'aprenentatge personal i recerca d'informació per tal d'aprendre tot allò que relaciona tant en la LIJ com en la memòria històrica del nostre país. Sempre contrastant la informació que trobem en diferents fonts per tal de poder extreure de manera més encertada i crítica allò que volem estudiar. En aquesta part, he de donar gràcies al fet que durant el segon semestre de la

⁵ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296>

⁶ <https://www.undp.org/content/undp/es/home/sustainable-development-goals.html>

⁷ <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22296>

⁸ http://www.dogv.gva.es/datos/2014/07/07/pdf/2014_6347.pdf

universitat he pogut cursar una assignatura que tractava aquest tema d'una manera molt profunda i això ha ajudat a entendre i valorar la LIJ d'altra manera. Després d'aquest primer apartat, passarem al de la pràctica, que es centrarà en l'anàlisi d'un àlbum concret per aprofundir en la reflexió al voltant de la il·lustració. I per últim, temps de reflexió personal, la part professionalitzant, duent tot allò après al context escolar. En el meu cas, faré un *contacontes* des de l'animació a la lectura en una classe del col·legi José Soriano de Vila-real. D'aquesta manera treballaré els tres aspectes des d'on es pot enfocar un TFG.

5. NECESSITAT DE FORMACIÓ EN IL·LUSTRACIÓ EN LA PREPARACIÓ INICIAL DE MESTRES

Actualment existeix un gran desconeixement en el referent a la sobre la LIJ de qualitat. Es pot veure, tant en la utilització d'àlbums sense qualitat literària i estètica, com en les biblioteques d'aula, nosaltres els/les ensenyants som els encarregats de fer una selecció adequada d'obres literàries, per tal que la història lectora dels xiquets i xiquetes estiga lligada a llibres de qualitat que fomenten una bona competència literària.

I una qüestió que ens hem de plantejar abans de continuar és la següent: actualment els docents estan preparats per tal de dur aquesta tasca? A partir de les darreres investigacions podem afirmar que no (Aguilar, 2020). La formació dels mestres i de les mestres en LIJ és necessària. La formació en il·lustració és imprescindible.

El primer que veus en un àlbum és la portada, i sempre és un dels motius pels quals es decideix comprar o no un llibre. També en obrir el llibre el primer que veus són les il·lustracions, i també sol ser un dels motius de decisió, per això hem de saber que ens transmeten eixes imatges, si és el que volem per al nostre alumnat, i si és el que realment necessitem per treballar allò que volem. Però els/les docents han d'anar molt més enllà, ja que no és l'únic que han de tindre en compte d'un àlbum, perquè en l'àlbum el text i les imatges interactuen entre ells. Per exemple: sense formació en il·lustració es poden desestimar il·lustracions de gran qualitat.

Per tal d'analitzar les il·lustracions que apareixen en els diferents llibres hem d'observar la bellesa que aquestes posseeixen, sabent analitzar-les i gaudir-les des de diversos punts de vista i perspectives. A més a més per poder apreciar millor aquestes

il·lustracions cal que les puguem tocar i manipular encara que, de vegades, per a analitzar-les. I, a més, tota la informació que ens aporten des d'una lectura crítica.

6. NECESSITAT DE FORMACIÓ LITERÀRIA PER ESCOLLIR LIJ DE QUALITAT ESTÈTICA I LITERÀRIA

En aquest apartat anem a parlar de la necessitat educativa d'educar al i les docents dels centres en la formació en LIJ, però aquesta vegada des del punt literari i estètic.

Si existeix una formació prèvia sobre els criteris per a la selecció de llibres, el professorat podrà seleccionar els llibres més adequats, tenint en compte la qualitat literària i estètica de manera crítica i argumentada, i sempre amb visió del que volem treballar, i, també, per millorar la seua visió crítica i transformadora del món mitjançant la lectura de temes imprescindibles. Sense oblidar que un bon àlbum proporciona plaer tan sols mitjançant la seua lectura.

7. QUÈ ÉS UN ÀLBUM?

La definició del concepte no és gaire fàcil. Ja que hi ha moltes formes de poder classificar-los i això fa que hi existeixen diferents tipus de visions. D'igual manera, un dels errors sobre aquest terme més comú és en la confusió conceptual d'àlbum amb llibres il·lustrats i contes, així doncs cal començar diferenciant tots ells.

Un **àlbum** és un artefacte cultural que avui en dia podem trobar-ne amb molts formats i continguts diferents i molt variats, amb tècniques i llenguatges tant literaris com artístics. Dins d'aquest podem veure diferents i molt variades tècniques. No tan sols hi ha àlbums per a xiquets i xiquetes, molts estan dirigit per a qualsevol públic que vulga gaudir de la lectura donat que la seua lectura es pot fer a diferents nivells en funció de la formació i de la informació del lector-a.

Cal no confondre l'àlbum amb un llibre il·lustrat o amb un conte. Ambdós conceptes cal classificar-los:

- A. El **llibre il·lustrat**: la característica més important que diferencia aquest tipus de lectura amb l'àlbum, és que el text sol estar acompanyat d'il·lustracions, però encara que aquestes formen part de l'acció, les imatges i el text no tenen una relació interdependent, així doncs, el lector o lectora no poden seguir el fil de la història sense llegir el text que hi ha en la mateixa pàgina. És a dir, llibre il·lustrat i àlbum no són el mateix.
- B. El **conte**: forma part d'un gènere literari, la narrativa, que normalment també està dirigit al públic infantil. No tots els àlbums es basen en contes, ja que la majoria no ho fan. És a dir, conte i àlbum no són el mateix.

Per poder llegir de manera més crítica del que estem acostumats i acostumades les il·lustracions és necessària una formació, ja que "casi instintivamente se entiende que leer es leer literatura, y, más específicamente, narrativa" (Díaz-Plaja, 2002: 220). Cal obrir els ulls cap a una mirada molt més crítica, pel fet que les imatges i il·lustracions ens poden fer reflexionar o sentir molt més que les paraules i frases que trobem a l'àlbum.

I ara, després de saber que és cada concepte, podem veure com a diferència del conte i del llibre il·lustrat, l'àlbum ens ajuda de manera molt més intensa a créixer i desenvolupar un caràcter molt més crític i reflexiu, fins i tot emocional i intel·lectual, ja que ens pot fer veure les coses molt més enllà. Açò és possible gràcies al fet que les il·lustracions i el text en els àlbums treballen de manera conjunta, és a dir, es complementen, interactuen, i es necessiten per donar un bon seguiment i comprensió de l'obra. César Segovia (2011) assenyala:

“Los libros álbum son textos e imágenes entrelazados de tal forma que unos no tendrían el mismo significado sin las otras, donde la escasez de las palabras está complementada por las sugerencias de las ilustraciones, donde la brevedad, la precisión y la simplicidad –en el buen sentido de la palabra- son factores fundamentales (p. 12).”

Les il·lustracions del llibre àlbum van de manera directa a la ment del lector o lectora, es comuniquen amb ell/ella, expliquen i donen testimoniatge del qual succeeix en la història, incorporant cada element que apareix, com a text, tipografia, disseny... A través de la imatge, els xiquets i xiquetes i els/les més grans es troben en el text;

També cal comentar un dels aspectes més rellevants de l'àlbum, i en gran part, una de les característiques que ho representa és: la quantitat de possibilitats que ens ofereixen (fantasia, realisme...) o fins i tot tabús socials com ara, per exemple, la diversitat sexual. L'àlbum ens ofereix, a més, una visió crítica per posar-la en pràctica en la nostra societat per tal d'afavorir totes les relacions i interaccions d'igualtat i justícia del món.

8. PER QUÈ HE ESCOLLIT AQUEST ÀLBUM PER A TREBALLAREN PRIMÀRIA?

He tingut diverses raons per a l'elecció d'aquest llibre per al meu TFG. És clar que la LIJ ofereix una varietat de temes i models de personatges, actituds i principis ètics que reflecteixen la nostra societat actual. Per tant, també ha de mostrar als lectors/es la realitat de cada dia. Per això he tingut diverses raons per a l'elecció d'aquest llibre per al meu TFG. La primera, i per a mi la més important i personal, és que des de xicotet he sigut un gran amant de la història, i sobretot de la història d'Espanya. Així doncs, l'elecció del tema va ser prou fàcil i ràpida. També em va motivar molt la idea de treballar d'altra manera diferent la lectura a l'aula d'una escola real. Per altre lloc, vaig fer una recerca sobre com es treballava la memòria històrica del nostre país dins de les escoles i vaig descobrir una mancança d'aquests important àmbit en les aules espanyoles d'educació primària. Un dels autors que em va fer reflexionar sobre aquest tema va ser Enrique Díez en l'article *La memoria histórica invisibilizada en la educación (2019)* quan assenyala el tabú social:

“En cuanto a los estudiantes, su repetida afirmación es que “no se suele llegar en clase a este tema”. El profesorado matiza esta afirmación alegando que en algunos casos no se quiere llegar, puesto que se considera un “tema espinoso” que sigue levantando ampollas y que pueden encontrar problemas, como nos relataban algunos.”

També un dels grans motius pels quals vaig elegir aquest àlbum va ser com a homenatge a molts i molts mestres republicanes que es van exiliar en aquest temps per tal d'ajudar a aquests xiquets i xiquetes. Un dels casos més coneguts és un mestre que va treballar a Castelló als pobles de Culla i Borriana, Serafí Salort Ginestar el 26 de maig de 1939 es va embarcar en el port de Sète al vaixell Sinaia, el qual transportava 1.599

republicans espanyols que havien acceptat l'asil polític que els oferia el president de Mèxic. En l'exili mexicà no va poder exercir de mestre (Aguilar, Consol, 2018,p.101-102).

En aquest sentit, *Mexique, el nom del vaixell* tracta de l'exili posterior a la Guerra Civil Espanyola, sempre amb referències infantils, ja que conta la història d'uns xiquets i xiquetes que van haver d'exiliar-se a Mèxic per tal de poder sobreviure a la brutal guerra civil que va tindre el nostre país. Com els protagonistes són els xiquets i xiquetes, pense que pot ser de gran ajuda per tal que l'alumnat siga capaç de posar-se en la pell de la infància que pateix guerres també actualment. Podem, dissortadament, comparar amb la guerra que està vivint el país d'Ucraïna amb Rússia.

A més a més cal remarcar que un dels motius pels quals podem fer l'anàlisi acurada de l'àlbum és gràcies al fet que tinga una qualitat literària i estètica inqüestionable. Aspecte essencial per a la meua elecció i lectura en l'acció educativa "El llibre de cada dia" en l'assignatura *MP1834- Didàctica de la Llengua i la Literatura Catalana (2021/2022)*.

Finalment, compartiré l'epíleg que podem trobar a la contraportada (Ferrada et al.2017), donat que em va semblar molt interessant i, per a mi, desconegut:

El 27 de maig, prop de cinc-cents infants, fills i filles de republicans, es van embarcar al Mexique, amb rumb a Morelia (Mèxic), per refugiar-se de la guerra civil que assolava Espanya. Aquesta és la història d'un vaixell i d'un exili, que posa davant dels nostres ulls aquelles víctimes, nens i nenes, a les quals la guerra, qualsevol guerra, foragita de casa seva.

Fig 1. Lectura el curs 2021/2022 dins de l'acció educativa "El llibre de cada dia" en l'assignatura MP1834 (A). Estic llegint l'àlbum Mexique.

9. ANÀLISI DE L'ÀLBUM⁹

9.1 FITXA TÈCNICA

FORMAT
La forma: Rectangular i apaïsat. Té a veure amb la disposició de les il·lustracions.
La mida: <ul style="list-style-type: none">· 20,0 x 22,5 cm (bona mida per a l'ús del xiquets i xiquetes, però sense ser en miniatura)· 32 pàgines.
Les textures: <ul style="list-style-type: none">· Gramatge superior a l'estàndard.· No combina cap tipus de textura a part del cartró de la portada.
PARATEXTOS
El títol: <ul style="list-style-type: none">· Temàtic. Permet anticipar la problemàtica de la història· Tipografia: pròpia de l'autora, realitzada amb textura de carbonet o llapis de color. (per apropar-lo al món dels i les menudes)
Les cobertes: <ul style="list-style-type: none">· Hi ha il·lustracions que interactuen de manera directa amb el títol. (xiquets i xiquetes en un vaixell i maletes)· Utilitza tons negres, grisos i rojos, per donar una sensació de patiment, fam i guerra.· Podem veure els noms de l'autora i la il·lustradora, i al costat dret la marca de l'editorial.
Les guardes: <ul style="list-style-type: none">· Són llises, de color roig granat. Es pot relacionar amb el sentiment que volen donar durant el llibre, a més de ser un dels únics colors de la composició.· Són iguals la primera i la darrera.

⁹ En aquest apartat he fet servir part de la informació del llibre AAVV. (2013-2014). El gust per la lectura Tots els nivells Els àlbums i els llibres il·lustrats: una descoberta, diverses veus. Generalitat de Catalunya.

Les pàgines de presentació i la portada:

- La pàgina de presentació presenta una imatge diferent al vaixell de la portada. En aquest cas es una xiqueta mirant cap a dalt, on es situa el títol de nou (incloent el nom de la traductora al català i l'editorial), amb unes maletes (segueix el mateix patró de colors).
- Donen informació sobre la història, ja que es pot veure l'inici. Permeten fer hipòtesis.

Les dedicatòries:

- L'autora dedica tres pàgines al final del llibre donant una xicoteta explicació de la situació i que és el que passa després. Està dedicada als infants de Morelia.

La tipografia:

- Times New Roman. Color negre.
- La mida de les lletres és igual a tot el llibre. En línia recta.

IL·LUSTRACIONS

Com bé hem dit durant els punts anteriors, les il·lustracions son una de les parts més importants junt al text d'aquesta anàlisi per poder fer l'elecció d'un àlbum de qualitat estètica i literària, però per qüestions d'espai, aquest punt el realitzarem a l'Annex 1.

TEXT**Tipus de text:**

- Es tracta d'un àlbum narratiu, que explica una història real (històrica).
- Gènere literari.

Estructura narrativa:

- Permet al lector/a fer hipòtesis d'allò que vindrà després.
- És una narració d'estructura lineal o cronològica.
- El text presenta estructures repetitives, enumeració de persones...

Ritme del text:

- Es manté el mateix ritme al llarg de tota la història, encara que els salts son grans.
- Partició del text al llarg de les pàgines:
 - Hi ha fragments extensos de text, sense imatges que l'acompanyen.
 - Les il·lustracions li posen ritme al temps.

RELACIÓ IMATGE - TEXT
<p>La imatge complementa el text:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Es confia a la imatge la descripció de personatges, de llocs, d'escenes... per aconseguir que el text sigui més lleuger.
<p>La imatge amplia les possibilitats del text i permet desdoblar el fil argumental:</p> <ul style="list-style-type: none"> · El text explica la història principal, i la imatge segueix aquesta.
VEU NARRATIVA
<ul style="list-style-type: none"> · El narrador/a és un xiquet o xiqueta viatja en el vaixell segons el moment de la història. · Està narrat en primera persona (narra els fets de de el seu punt de vista). Narradors-protagonistes. · Està implicat dins de la història. · S'intercalen fragments de la història amb pensaments dels narradors.
TRACTAMENT DEL TEMPS
<p>Gestió del temps:</p> <ul style="list-style-type: none"> · Els fets s'expliquen per ordre cronològic. · Transcorre molt de temps entre l'inici i el final de la narració (uns 3 o 4 mesos).
TIPUS DE FINAL
<ul style="list-style-type: none"> · La història no té un final explícit, ja que és una història real que no es sap com acaba.

9.2 INTERTEXTUALITAT

El present TFG, per la seua temàtica, ens ofereix referències intertextuals que cal tractar, que es poden trobar a l'annex 1 relacionant imatge, text i referències intertextuals.

10. EXPERIÈNCIA PROFESSIONALITZADORA

Per començar cal mencionar que aquest llibre, *Mexique*, el nom del vaixell, de Maria José Ferrada (text) i d'Ana Penyas (il·lustradora), traduït per Teresa Duran, després de llegir-lo i analitzar-lo, podem afirmar rotundament que té qualitat literària i estètica.

Com bé sabem, actualment estem vivint la guerra entre Ucraïna i Rússia, i Espanya està rebent moltes persones procedents d'aquest primer país. Així doncs, a l'escola on vaig a treballar aquesta tercera part del TFG hi ha també nens en aquesta situació, molt pareguda a la que viuen els nens i nenes en l'àlbum. Ha sigut una tasca molt útil poder fer una anàlisi tan completa del llibre, ja que ara puc posar a la pràctica tots aquells aspectes de la LIJ i d'aquest àlbum que no podia veure abans de fer l'anàlisi.

En aquesta part, tractaré de posar en pràctica tot l'aprens durant aquests anys de formació com a mestre, tant en LIJ com en l'educació a l'escola de xiquets i xiquetes, tractant un dels temes que més interès ha despertat en mi durant la meua vida, juntament amb la meua passió de la docència.

11. A L'ESCOLA: UNA EXPERIÈNCIA DE LECTURA CRÍTICA A X **CURS**

11.1. ABANS D'ANAR: QUÈ ÉS EL QUE CAL FER?

El primer que hem de preguntar-nos abans d'anar a l'escola es cap a quin alumnat anirà dirigida l'activitat per tal de fer una bona elecció de l'àlbum, fixant-nos en el vocabulari i el tema a tractar entre altres qüestions. En el meu cas, vaig triar 5è de Primària. Després d'analitzar l'àlbum Mexique i veure que complia els criteris de qualitat literària i estètica de qualitat que buscàvem en l'àlbum, he decidit que la millor manera d'arribar a l'alumnat seria fent una sessió de lectura a l'escola amb un debat posterior, amb un diàleg intersubjectiu dels xiquets/es. La sessió s'estructura en les següents passes:

- 1) Abans de la sessió del TFG. Cal que, com a mestre, trie totes les possibilitats de lectura, cercant la més escaient.

He decidit fer la lectura en l'aula de l'alumnat per tal de poder fer servir la pantalla digital i a la vegada que estic llegint, projectar les il·lustracions. També faré servir una música de fons per a la lectura, concretament una música instrumental de suspens i tensió, perquè considere que ens pot apropar al que viuen mateixos xiquets de la història.

A més triaré una roba especial, per tal de seguir la línia del conte, amb els colors negres, rojos i grisos. Per a apropar a les sensacions viscudes al llarg de l'àlbum.

- 2) Preparació del context de la sessió de l'aula per afavorir un ambient de lectura agradable.

Per exemple, fer una rodona amb les taules per a generar interacció entre la gent de classe. En un ambient segur per als xiquets i xiquetes, que facilite les interaccions visuals i, a més, les interaccions dialògiques del debat, que facilite poder contar i preguntar el que necessiten. Com remarquen Valls et al. (2008):

“A través del diálogo igualitario se establece que todas las opiniones serán respetadas por igual. La finalidad no es que una opinión se imponga o se considere como válida por encima de las otras, sino que todas las personas se sientan capaces de aprender y de aportar conocimientos, convirtiéndose en creadoras de cultura. La importancia está en los argumentos que se aportan y no en la posición de poder de quien los formula, así como en la intención de llegar a un entendimiento. Fruto del diálogo igualitario y del debate, aumenta la motivación y curiosidad por aprender los contenidos académicos, potenciando que se investigue sobre todo aquello que se desea aprender.(p80)”

11.2. A L'ESCOLA: LECTURA DE L'ÀLBUM I DEBAT

Després de l'anàlisi realitzat i assolits tots els coneixements necessaris, va arribar l'hora de la part que més il·lusió em feia, fer l'activitat a l'escola.

El centre educatiu on vaig realitzar la pràctica, va ser el mateix on vaig estar realitzant les pràctiques, un CEIP públic de Vila-real. La classe que vaig elegir no va ser la mateixa a la qual jo vaig estar assignat durant el període de pràcticum III, donat que era 3r curs de primària, i vaig considerar més escaient per l'edat i la temàtica el curs de 5è amb els/les qui havia treballat alguna sessió al les pràctiques. Igualment es podria establir vincles de confiança, respecte i llibertat d'opinió.

He explicat el que estava fent allí, i que necessitava la seua ajuda. L'alumnat va organitzar l'espai d'una manera més personal, facilitant la interacció com havia planificat. El primer que he fet ha sigut preguntar si sabien el que era un àlbum il·lustrat, i per a sorpresa meua un xiquet ha dit "Jo si, és com un llibre amb molts dibuixos que contenen una història, però no com la de Pepa Pig, més important encara". Una altra xiqueta ha dit"

jo de xicoteta llegia llibres així, eren molt guais". I un comentari d'un xiquet, m'ha ajudat a començar la meua presentació de l'àlbum inicie la meua explicació, ha sigut" Jo pense que eixos llibres parlen de coses importants, Jo vaig llegir un d'un xiquet pobre".

Aleshores, he ensenyat l'àlbum (també estava projectant la portada en la pantalla digital, junt amb la música que he posat durant tota la lectura) i hem començat a traure conclusions de quin seria el tema del qual parlaria el llibre amb comentaris com "Segurament parle d'un viatge" "un altre ha dit pareixen tristos [...] es possible que els passe alguna cosa" i un dels comentaris que han dit després de descobrir-los que estaven en una guerra ha sigut: "Jo crec que se el que passa, m'ho va contar ma mare. Estan anant-se del país perquè no tenen més opcions, i van a buscar algun lloc amb familiar o amics per a que els ajuden. Crec que es diu exili... o algo així".

Font: Fotografia de la lectura a l'aula

Així doncs, i després de les darreres conclusions, m'he disposat a llegir el llibre. Cap xiquet ni xiqueta ha volgut preguntar durant la lectura, i es veien molt atents i atentes al que narrava durant la història.

A continuació, vull remarcar les conclusions més rellevants, respectant el torn de parla, que he extret del que han dit les xiquetes i els xiquets que copie literalment:

“ Açò crec que és molt paregut al que passa en Ucraïna i Rússia ara mateixa, que hi ha xiquets en el col.le que estaran fent això”

“les cases i tot estarà destruït, pels avions, i tardaran molts molts anys a poder tornar a tindre diners”

“Crec que ja no és només tot el que han trencat, també crec que la part psicològica i del cap és molt important ja que necessitaran ajuda”

També hem parlat sobre els colors de l'àlbum, i aquestes han sigut algunes de les sensacions que els han transmés:

“A mi hem transmeten molta por, el color negre sobretot”

“Pense que és com en *el monstruo de colores*, el negre és la por i el roig l'enfado”

“El roig és la sang que hi ha en la guerra”

També els he plantejat la següent pregunta per veure quines eren les seues visions sobre aquest tema: “*Creieu que açò ocorre avui en dia?*”

“Açò es molt paregut al que passa en Ucraïna”

“És per culpa de la política, que per això es peguen i acaba en una guerra”

Durant tots el transcurs del debat, he estat molt atent a les cares i sensacions en la que parlaven els xiquets i xiquetes, i he pogut veure com tractaven de manera molt respectuosa, a la vegada que trista, el tema de la guerra i l'exili. Han respectat tot el temps el torn de paraula, com també les diverses opinions.

Font: *el moment del debat*.

11.3. CONCLUSIONS.

Personalment, no esperava que l'alumnat de 5é curs de primària tingueren tants coneixements sobre aquest tema de la Guerra Civil Espanyola (van parlar fins i tot dels noms dels partits i dels bàndols en la guerra) i de l'exili. També m'ha paregut curiós, a la vegada que interessant, que comparen aquesta situació amb la guerra que viu Ucraïna actualment, i que ho nomenen com una situació que va passar fa poc, i que continua passant cada dia.

Sens dubte, aquesta experiència ha sigut molt enriquidora per a la meua formació com a docent, i he pogut posar en pràctica allò el que havia preparat amb tanta estima i tant de temps. Aquesta acció lectora és la primera vegada que es porta a terme dins d'aquesta aula, i això m'ha donat una motivació extra per ajudar al fet que, cada vegada més, es realitzen aquestes dinàmiques que resulten tan interessants per als docents i per a l'alumnat que aprenen de manera conjunta, gràcies a àlbums de qualitat estètica i literària inqüestionable. Els xiquets i xiquetes són el futur, i gràcies a petites accions com aquestes podem ajudar a fer que en un futur totes aquestes qüestions tan importants com la guerra o la violència de gènere, puguin ser transformades fins a arribar a construir una societat on tot el món respecte a tot el món.

12. RELAT DE VIDA DESPRÉS D'ENLLESTIR EL TFG

Aquest treball ha sigut un repte personal, on he invertit tant hores d'investigació com estima per cada paraula que posava d'igual manera. Cal dir que l'anàlisi d'aquest magnífic àlbum ha sigut un repte. Això sí, he adquirit coneixements molt útils per al meu present, i sobretot per al meu futur com a docent, ja que he descobert diverses ferramentes d'utilitat per al meu futur professional

A través del TFG, on he ampliat la formació en LIJ iniciada en l'assignatura MP1834 (A), he descobert la importància de la formació en els docents per poder fer una bona elecció d'àlbum amb qualitat estètica i literària inqüestionable, per fer-los servir de ferramenta per a tractar diversos temes i, sense caure en la instrumentalització de la lectura, fent-la servir amb una finalitat no literària, comprovar que la bona literatura ens ajuda a reflexionar sobre les injustícies socials, per exemple.

Una altra part important del treball ha sigut la quantitat de nous coneixement que he après durant la realització del TFG. Ja no només en relació a la LIJ i als àlbums

il·lustrats, a més he conegut de primera mà com es treballa en un projecte d'investigació, i com aprendre a la vegada que investigues, i busques fórmules per tal d'implementar aquesta tasca a la vida escolar. Al llarg dels quatre anys del grau aquest treball és el més exigent de tots els que he fet.

També, i una de les parts més emocionants i enriquidores d'aquest període han sigut la quantitat de llibres que hem descobert, de temes molt diferents, però necessaris per treballar amb els xiquets i xiquetes dins de l'aula. Un àlbum pot fer canviar de forma de veure qüestions com són la igualtat o violència de gènere, els estereotips, o fins i tot la guerra i temes relacionats amb aquesta, com és el cas de l'àlbum Mexique.

I ja per concloure el treball, m'agradaria parlar des d'un punt més personal. Per a mi, aquest ha sigut el treball on més cura, ganes i temps he invertit, ja que veia que el que feia servia de molt per al meu futur com a docent, pel fet que anava a aprendre a la vegada que avançava la meua tasca. Encara que vaig pensar que seria molt senzill, no va ser així. Jo pensava que sabia molt sobre aquest tema, però ara, fent una mirada cap enrere, puc dir que no és cert, perquè ara mateix sí que tinc una base conceptual, i un criteri per a poder seleccionar àlbums de qualitat, i poder opinar sobre ells. Estic molt content amb el resultat, i convida a totes les persones que han de ser mestres, a formar-se sobre el tema, per anar millorant en aquest treball amb l'àlbum de LIJ tan abandonat en moltes escoles.

13. **BIBLIOGRAFIA I RECURSOS EN WEB**

ABC historia (2019, novembre 11) “El Águila de San Juan del escudo de España y la ignorancia histórica” abc.es URL: https://www.abc.es/historia/abci-aguila-san-juan-escudo-espana-y-ignorancia-historica-201704171106_noticia.html

AAVV. (2013-2014). El gust per la lectura Tots els nivells Els àlbums i els llibres

il·lustrats: una descoberta, diverses veus. Generalitat de Catalunya.

URL:http://xtec.gencat.cat/web/.content/alfresco/d/d/workspace/SpacesStore/0061/8a244715-1333-4a23-adcc-735622e229f8/albums_illustrat.pdf

Acervo histórico diplomático (2012, novembre 18) “Las imágenes del exilio” El País.com

URL:https://elpais.com/politica/2012/11/18/album/1353195678_661629.html#foto_gal_2

Aguilar, Consol. (2018). "Mestres i innovació educativa a Castelló al llarg de la II República" En L'educació a Castelló. Ponències i Comunicacions, XX Jornades Municipals de Cultura Popular a la ciutat de Castelló. Castelló: Ajuntament de Castelló, pp. 93-119. URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/181605>

Aguilar, C. (2020). "La necesidad de la educación literaria en LIJ en la

formación inicial de maestras y maestros", Lenguaje y Textos, 51, 29-40.

URL: <http://repositori.uji.es/xmlui/handle/10234/189037>

Bermúdez, N (2022) “Miliciana recibiendo instrucción en la playa“ www.um.es

URL: <https://www.um.es/educarlamirada/?fotografia=6991>

Ballò, O. (2018, juny 6) .“Té música allò que només és visual? Quina relació té un

quadre amb una sonata?” nuvol.com URL: <https://www.nuvol.com/art/pintar-la-sonata-53990>

Cacho. José (2017, juny 10) “En un día como hoy llegaron los Niños Españoles a

Morelia“ URL: <https://primeraplana.mx/archivos/429728>

Cida (CENTRO DE INFORMACIÓN DOCUMENTAL DE ARCHIVOS) URL:

<https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/archivos/mc/centros/cida/4-difusion-cooperacion/4-2-guias-de-lectura/guia-exilio-espanol-1939-archivos-estatales/ninos-guerra.html>

Clío (2018, octubre 25) “Niños refugiados de la Guerra Civil Española a su llegada al puerto de Veracruz” Clío MX URL: <https://twitter.com/cliomx/status/1055232621532340225>

Comité Soviético de Veteranos de Guerra (1974) “LA SOLIDARIDAD DE LOS PUEBLOS” laviejafactoriadelibros.com CON LA REPÚBLICA ESPAÑOLA 1936-1939“ laviejafactoriadelibros.com URL:<https://laviejafactoriadelibros.com/busqueda?controller=search&s=LA+SO LIDARIDAD+DE+LOS+PUEBLOS>

Díaz-Plaja, A. (2002). “Leer palabras, leer imágenes. Arte para leer” a TIJERO, L. (Coord.) La seducción de la lectura en edades tempranas. MEC, 219-252. URL: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=809725>

Díez, E. (2019, abril 1) “La memoria histórica invisibilizada en la educación”. El diario de la Educación. URL:<https://eldiariodelaeducacion.com/2019/04/01/la-memoria-historica-invisibilizada-en-la-educacion/>

El país (2007, juliol 16) “Emotivo encuentro de Zapatero con los 'Niños de Morelia’” elpais.com URL: https://elpais.com/elpais/2007/07/16/actualidad/1184573820_850215.html

Escorsell, L. (2013.novembre 7). “Aviación por Leandro “ URL: <http://leandroaviacion.blogspot.com/2013/11/1936-messerschmitt-bf-109.html>

Ferrada, M.J. i Penyas, A. Mexique. El nom del vaixell. (2017). Barcelona: Libros del zorro rojo.Instituto nacional de estudios históricos de las revoluciones de MÉXICO. (2021, juny 7) URL: <https://twitter.com/inehrm/status/1401910818820734977>

Fuenteálamo, M.J (2020, septiembre 19) “La gran desmemoria con víctimas de la

‘retaguardia roja’: ¿otra ley para héroes como Melitón y Manuel?‘
www.elespanol.com

URL: https://www.elespanol.com/reportajes/20200919/gran-desmemoria-victimas-retaguardia-heroes-meliton-manuel/521699210_0.html

García, J.J. (2019, julio 7) “Se cumplen 80 años de la llegada del Ipanema a Veracruz“

formato7.com URL: <https://formato7.com/2019/07/07/se-cumplen-80-anos-de-la-llegada-del-ipanema-a-veracruz/>

INSTITUTO NACIONAL DE ESTUDIOS HISTÓRICOS DE LAS REVOLUCIONES
DE MÉXICO (2021, junio 7)

URL: <https://twitter.com/inehrm/status/1401910818820734977>

<https://twitter.com/inehrm/status/1401910818820734977>

Olaya, V.G. (2021, octubre 25) “Hallada la fosa común de 150 civiles asesinados en

Belchite dos días después de estallar la Guerra Civil“ elpais.com URL:
<https://elpais.com/espana/2021-10-25/hallada-la-fosa-comun-de-150-civiles-asesinados-en-belchite-dos-dias-despues-de-estallar-la-guerra-civil.html>

Petit de Murat, A. (2021) “Así fue el viaje en el Mexique, el barco que trajo a niños

refugiados españoles“ www.eluniversal.com URL:
<https://www.eluniversal.com.mx/opinion/mochilazo-en-el-tiempo/asi-fue-el-viaje-en-el-mexique-el-barco-que-trajo-ninos-refugiados>

Rojas, A.G. (2019, abril 1) “Guerra Civil de España: qué papel tuvo México en el

conflicto“ URL: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-47757978>

Ros, D. (2021) “Después de la tempesta

URL: https://www.youtube.com/watch?v=fKkpDj83b_A

R. Páez, G. (2017, maig 27) “*Sarabuca de rabo de cuca*” elpaís.com

URL: https://elpais.com/cultura/2017/05/09/actualidad/1494335688_900636.html

Salir con arte (2022) “10 datos sorprendentes sobre ‘la noche estrellada’ de van gogh“

Salir con arte. URL: <https://www.salirconarte.com/magazine/datos-sorprendentes-la-noche-estrellada-van-gogh/>

Segovia, C. (2021, abril 1) Solar, D. Vengaespanol. (2018, setembre 4) “arte en tiempos de guerra”, p.12. Venga anda español. URL: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-47757978>

Solar, D. (2021, desembre 12) “La aviación, punta de lanza franquista” La Razón.es URL: <https://www.larazon.es/cultura/202101227/rxn4eixwjbclfb5pg2g2xq4m6u.html>

Tagle, G. (1934) “Vista del interior de un dormitorio en la "casa cuna" de "Coyoacán” URL: https://mediateca.inah.gob.mx/islandora_74/

Torres, M. (2014, septiembre 9) “1078. USOS AMOROSOS EN LA POSTGUERRA ESPAÑOLA. - i Bendito atraso.” www.buscameenelciclodelavida.com URL: <http://www.buscameenelciclodelavida.com/2014/09/ usos-amorosos-en-la-posguerra-espanola.html?spref=pi>

Vengaespanol. (2018, setembre 4) “*arte en tiempos de guerra*”. Venga anda español. URL: <https://vengaespanol.com/2018/09/04/artecomprometido/>

Von Stein, A. (2011, febrer 8). “Los niños de Morelia”. Segunda Guerra Mundial. URL: <https://www.lasegundaguerra.com/viewtopic.php?t=8522>

14. **ANNEX: ANÀLISI DELS TEXTOS I LES IL·LUSTRACIONS DE
L'ÀLBUM.**

- ANNEX 1:

IL·LUSTRACIONS
<p>La situació a la pàgina:</p> <ul style="list-style-type: none">· No estan delimitades per un marc, causant així un efecte estàtic i convidant el lector a aturar-se més temps per observar-les. A excepció de les seqüències que si respecta aquest patró.· Estan centrades a la pàgina o descentrades, segons la pàgina· La il·lustradora vol donar sensació de por i tristesa en totes les composicions.
<p>Angulacions o perspectives:</p> <ul style="list-style-type: none">· Les perspectives son realitzades per mostrar un resultat intimidatori o sensació d'immensitat.· Hi ha zooms a la imatge, per tal de mostrar els sentiments del xiquets i xiquetes.
<p>Els plans o enquadraments:</p> <ul style="list-style-type: none">· Utilitza el pla general, i algunes vegades amplia aquest en alguna seqüència.· Fa servir el pla mitjà i el pla americà.· Utilitza el primer pla per copsar els sentiments d'un personatge.
<p>Seqüències i ritme:</p> <ul style="list-style-type: none">· Les imatges s'orienten a la pàgina en el sentit de la lectura, convidant el lector a seguir un recorregut, definint moviment cap a la dreta, mirant cap al futur.· S'utilitza la il·lustració a doble pàgina per donar una sensació de temps ràpid.· S'utilitza una seqüència d'imatges a la mateixa pàgina per accelerar el ritme de la història.
<p>Procediment tècnic:</p> <ul style="list-style-type: none">· Tècniques mixtes (simulació de llapis i carbonet).· Per apropar-se als xiquets i xiquetes.
<p>Ús del color:</p>

- Negre, gris i roig.
- Fa servir les mateixes tonalitats al llarg de la narració.
- Els ambients que es recreen són foscos.
- Les imatges són en blanc i negre, i algunes amb tocs rojos.
- Utilitza algun color de forma simbòlica al llarg de l'obra?
- Vol donar un aspecte de guerra, por y revolucionaria.
- Fa un ús personal i simbòlic del color.

Tipus d'imatge:

- Les imatges que es reproduïxen, són figuratives.
- Són imatges simplificades de la realitat, amb la finalitat d'aproximar-se més als infants?
- Les escenes que es recreen contenen imatges o altres escenes "amagades" al rerefons, que esperen ser descobertes pel lector.

Intertextualitat:

Podem veure aquest anàlisi en les taules que hi ha a continuació.

COLORS PREDOMINANTS

PORTADA

TEXT

mexique

EL NOM DEL VAIXELL

MARÍA JOSÉ FERRADA · ANA PENYAS

ANÀLISI

En la portada del llibre, podem veure diferents parts que ens donen informacions molt diferents.

A la part central baixa, podem veure el títol de l'àlbum junts a nom de l'autora i la il·lustradora. Podem veure com el nom del vaixell està més gran que l'altra informació, ja que es busca cridar l'atenció amb el nom d'aquest vaixell tan famós com va ser el *Mexique*. També cal destacar que en la font utilitzada es busca la proximitat amb els xiquets i xiquetes, perquè està realitzada amb un estil molt característic com si fora un llapis de color o inclús un carbonet. Aquest estil també podem veure'l en les il·lustracions durant tot el llibre, però mai en el text.

Per altra banda, la part superior, on trobem la concentració més gran de la portada, i on ens podem fer una idea més concreta del que tracta el llibre si mai hem sentit parlar d'aquell vaixell. Podem veure molt xiquets i xiquetes, tots ells mirant cap a la mateixa direcció, fets costats a una barana, mirant capbaix. No hi ha moltes expressions en les cares d'aquests i

aquestes, però es pot veure perfectament com no estan molt content. Una de les principals pistes són els colors. Com podem veure, la il·lustradora, vol demostrar la tristesa i preocupació dels xiquets i xiquetes, a més del dolor i de l'ambient que hi ha en una guerra, amb colors foscos com el negre i els grisos, o amb el color de la sang i la revolució, el roig. Només podem veure el color roig en un dels vestits de les xiquetes i en les galtes d'alguns d'ells i elles. També cal destacar la postura que tenen la majoria, el puny en alt, com a signe de lluita contra el feixisme i la dictadura, que hi existia en Espanya en aquell moment.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Podem trobar diverses referències d'intertextualitat en la il·lustració de la portada. La primera d'elles, els xiquets mirant cap baix amb el puny en alt podem veure una referència en la següent imatge:

10

També cal destacar que el puny en alt és un signe solidari i de suport, a més també de la lluita antifeixista (resistència).

¹⁰ Fil de l' INSTITUTO NACIONAL DE ESTUDIOS HISTÓRICOS DE LAS REVOLUCIONES DE MÉXICO (2021, junio 7) URL: <https://twitter.com/inehrm/status/1401910818820734977>

¹¹ Dibuix propi. Aaron Denia (2022).

GUARDES

TEXT

–

ANÀLISI

Segons moltes fonts, el color roig simbolitza la sang, el foc, la calor, la revolució, la passió, l'acció i la força. En aquest cas, s'utilitza per mostrar el color de la sang, el foc, la revolució, per causa de la guerra i de tots el moviment que naixen en aquesta. És una gran elecció, ja que en un simple color poden mostrar tant el sofriment que estan passant aquelles persones involucrades en ella, com en la metàfora de com s'anomenen les persones arrelades a aquest moviment d'esquerres: "rojos".

PÀGINA DE PRESENTACIÓ

TEXT

MARÍA JOSÉ FERRADA · ANA PENYAS

mexique

EL NOM DEL VAIXELL

Traducció: Teresa Duran

ANÀLISI

En el plec esquerre podem tornar a veure eixe color roig tan característic com en les pàgines anteriors. A l'altra banda, podem veure la pàgina de presentació del llibre, on no es repeteix la imatge dels xiquets i xiquetes del vaixell, però sí el títol i el noms de l'autora i la il·lustradora. En aquest cas també s'introdueix el nom de la traductora. En la il·lustració que podem veure a la part inferior dreta, podem veure una xiqueta, amb expressió espantada, seguint el mateix patró de colors, amb unes maletes. La seua posició preocupada al costat de l'expressió dels colors pot deixar veure com és una de les afectades en aquest viatge i no entén molt bé que és allò que passa.

IL·LUSTRACIÓ

TEXT

—

ANÀLISI

Primera fulla, on la il·lustradora ens dona una gran informació del que es veu i passarà en la història. Aquesta està dibuixada de manera continuada en els dos plects del llibre. En primer lloc, ens crida l'atenció que seguim amb els mateixos colors foscos, i en aquestes pàgines en concret, podem veure una mancança del roig. Açò ens dona un caràcter tenebrós, de por i incertesa de les persones que hi ha dibuixades. Les imatges de la part superior en poden ajudar a donar moviment a la il·lustració, ja que ens dona com una seqüència en la que podem veure tots els passos que fan per tal d'arribar al vaixell. La primera ens deixa veure uns peus amb unes botes velles caminant, la segona un paisatge de nit que apareix un pont, que han hagut de passar per tal d'arribar al seu destí. La nit pot ajudar al lector a veure com havien de ser sigil·losos per tal de poder continuar viu i en pau, i la nit els ajudaria a poder anar un poc més tranquils. I per últim, la fotografia del vaixell, del seu salvador, i el seu destí final. Tots ells, com ja he dit de color negre i gris.

En la part inferior d'aquest recorregut, podem veure a 10 persones, entre elles 7 que són dones, que podrien ser mares i 3 xiquets i xiquetes, que semblen els seus fills/es. Totes elles tenen una textura de llapis o carbonet un poc difuminat, que ens deixa transmetre la tristesa i por que tenen en el seu cos realitzant aquest viatge a la recerca de la seua salvació, o fins i

tot la dels seus fills o filles. Estan carregant sacs, on porten la poca roba que els queda o han pogut aconseguir.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

La referència més semblant que he trobat es una fotografia d'Agustí Centelles (és un dels millors fotògraf valencians) que mostra unes dones carregades de bosses caminant per un camí amb els seus fills i filles.

¹² Fotografia de Centelles

Font: Vengaespañol. (2018, setembre 4) “*arte en tiempos de guerra*”. Venga anda español. URL: <https://vengaespañol.com/2018/09/04/artecomprometido/>

IL·LUSTRACIÓ

De nit, tanco els ulls i sento el batre de les onades.
Crec que li diuen alguna cosa al vaixell.
Mexique, aquest és el seu nom.
Ho saben això, les onades?
El mar el pot saber, el nom de tots els vaixells?

TEXT

De nit, tanco els ulls i sento el batre de les onades.

Crec que li diuen alguna cosa al vaixell.

Mexique, aquest és el seu nom.

Ho saben això, les onades?

El mar el pot saber, el nom de tots els vaixells?

ANÀLISI

Aquesta està dividida en dues seccions. La del plec esquerre, està dividida en quatre zones, que marquen com una transició de moviment del qual passa a la pujada del vaixell.

En la primera podem veure a diversos xiquets/es acomiadant-se de les seues famílies amb maletes, amb expressions tristes. La segona, és una successió que estan pujant per aquesta rampa situada al lateral de vaixell. Continuant amb la tercera, podem veure com una mare ha de deixar a la seua filla baix del vaixell amb una altra dona. Finalment, podem veure com tant els xiquets com la dona, pugen al vaixell amb les seues maletes, amb expressions de tristor i angoixa de no saber que és el que passarà en un futur, i com la dona que ha arreplegat a la xiqueta deixa enrere el vaixell, mentre el nadó mira a la mare.

Totes elles estan pintades de color negre i gris, excepte el nadó que té el vestit roig. Tenen textura de llapis, amb difuminats propers a la pintura d'un xiquet o xiqueta per apropar-los al seu món i expressar emocions, com reafirma el text del segon plec.

A l'altre plec, podem veure l'altra cara de la situació, aquelles persones que han de deixar marxar a persones molt importants per a elles. Totes elles són dones amb xiquets i xiquetes, i miren cap a dalt amb una expressió desolada, on es situen les persones al vaixell.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En aquesta escena, podem trobar aquesta imatge com a una clara inspiració del que la il·lustradora vol mostrar en la seua composició. Podem veure com els xiquets avancen tristos amb les seues maletes cap al vaixell.

13

¹³ Acervo histórico diplomático (2012, novembre 18) “*Las imágenes del exilio*” *El País.com*

URL:https://elpais.com/politica/2012/11/18/album/1353195678_661629.html#foto_gal_2

IL·LUSTRACIÓ

No recordo ben bé on és el país on anem,
però és lluny.
Ens hi estarem fins que hi torni a haver calma.
Tres o quatre mesos.
Com unes vacances una mica llargues. Això és el que em va dir mare.
La meua mare que, quan es va acomiadar, va dir-me: «Fillet meu!».

TEXT

No recordo ben bé on és el país on anem,

però és lluny.

Ens hi estarem fins que hi torni a haver calma.

Tres o quatre mesos.

Com unes vacances una mica llargues. Això és el que em va dir mare.

La meua mare que, quan es va acomiadar, va dir-me: <<Fillet meu!>>.

ANÀLISI

Aquesta il·lustració i el text que hi trobem és una conseqüència que uneix les dues pàgines, també vol mostrar de manera simultània diversos casos d'acomiadament que podem veure abans que el vaixell salpe del port. En la part superior podem veure la divisió de tres imatges, la primera unes mans abraçant una esquena del que pareix ser una xiqueta menuda. La segona és un pare fent-li una abraçada a un menut que li està fent un petó, amb molta estima i cura. I per últim, la tercera és una xiqueta agarrada a la faldilla de la seua mare, amb els ulls tancats i molt trista. Totes elles de color negre, gris i uns tocs de roig que segueixen amb la dinàmica i expressió de por o tristesa de tot l'àlbum.

En la part inferior dreta, podem veure una de les mateixes situacions de les anteriors, però aquesta vegada separada, ja que podem veure el cos quasi complet, fins a la zona de la cintura. Ens deixa apreciar millor la seua cara de tristesa i emoció al mateix temps. També es pot veure que abraça molt fort al seu nadó, pel fet que potser no sap si el tornarà a veure. La dona major està completament pintada de blanc amb ombres i un vestit negre, i el nadó amb un

vestit d'home de color roig. Podem concloure amb l'anàlisi d'aquest apartat amb les paraules família, tristesa i comiat.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Podem veure que una de les il·lustracions anteriors, està molt influenciada per una de les fotografies que ens ha deixat en herència Agustí Centelles. Podem veure com la tercera fotografia de la part superior, és quasi la mateixa que la de la fotografia, on es veu la xiqueta agafada a la mare amb un sentiment de pena molt gran, en la mateixa posició.

14

¹⁴ Fotografia de Centelles

Font: Vengaespañol. (2018, setembre 4) "*arte en tiempos de guerra*". Venga anda español. URL: <https://vengaespañol.com/2018/09/04/artecomprometido/>

IL·LUSTRACIÓ

TEXT

1, 2, 3...
78, 79, 80...
221, 222, 223...
312, 313, 314...
409, 410, 411...
456 nens i nenes a bord.

ANÀLISI

Aquesta pàgina ens ajuda a fer-nos una idea dels xiquets i xiquetes que hi ha en el vaixell. Ens ho volen representar amb una enumeració de nombres al costat de la il·lustració de molts nens i nenes de característiques semblants, amb les cares apagades i tristes, i la mirada perduda. Tots ells i elles segueixen amb els mateixos colors, negres i grisos i alguns rojos.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Aquesta imatge ens pot ajudar a fer-nos una idea del que hi havia dins del vaixell, si parlem de nombre de xiquets i xiquetes, ja que mostra una realitat prou semblant. També ens pot ajudar a entendre d'una manera més senzilla la il·lustració que trobem al llibre.

15

¹⁵ Fil de l' INSTITUTO NACIONAL DE ESTUDIOS HISTÓRICOS DE LAS REVOLUCIONES DE MÉXICO. (2021, juny 7) URL: <https://twitter.com/inehrm/status/1401910818820734977>

IL·LUSTRACIÓ

La guerra és un espetec fortíssim.
La guerra és una mà enorme que et sacseja i et llança dins un vaixell.

*Salpem i els adults es queden al moll fins que esdevenen minúsculs.
Pares i mares ara són estels que es miren des de lluny,
fogueres que algú va encendre fa un milió d'anys.*

TEXT

La guerra és un aspecte fortíssim.

La guerra és una mà enorme que et sacseja i et llança dins d'un vaixell.

Salpem i els adults es queden al moll fins que esdevenen minúsculs.

Pares i mares ara són estels que es miren des de lluny,

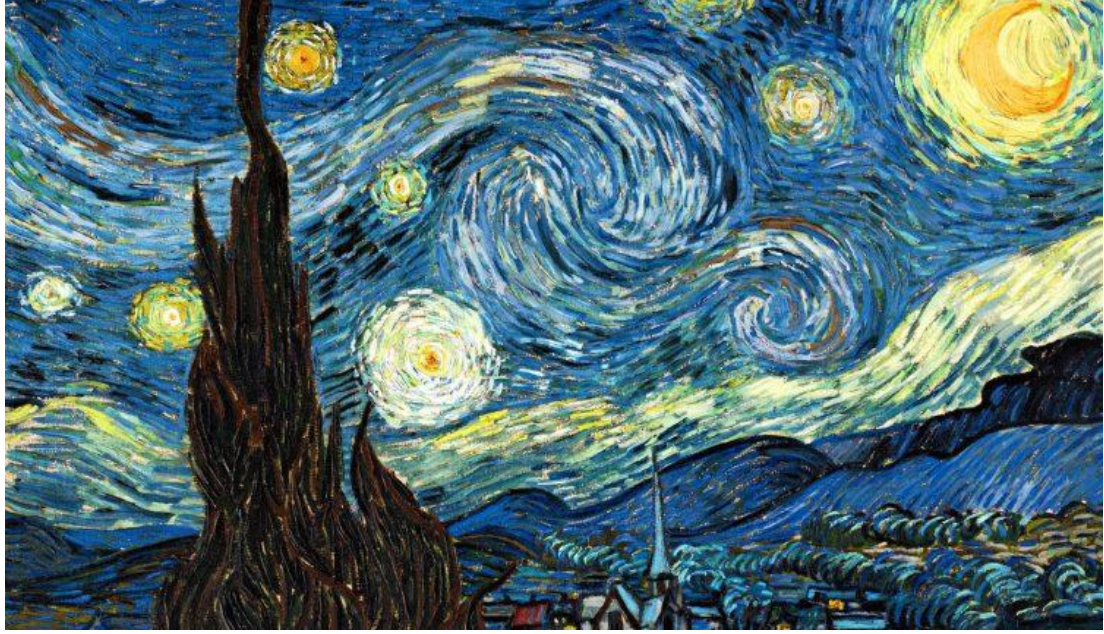
fogueres que algú va encendre fa un milió d'anys.

ANÀLISI

Seguint el fil de la duresa de les paraules que ens transmet el text, podem veure un desenvolupament de la il·lustració acord amb aquesta sensació, guerra i molta por. Les imatges que veiem en aquesta part, omplien les dues pàgines i estan dividides en una seqüència de tres imatges. En la primera, podem veure les cares dels xiquets i xiquetes, molt deformades i pintades de manera tenebrosa. Ens transmet la por i la tristesa que senten aquests en la situació que estan vivint. A continuació, veiem una angulació en picat per tal de veure el mateix que l'anterior però d'una manera molt més general, amb moltes més cares que veure, però amb la mateixa sensació i expressió que les primeres. I per últim, podem veure un paisatge del cel de la nit, el moment més segur per poder pensar, fer i sentir sense que ningú ho pugui veure. És una nit estrellada. Aquestes estrelles ens fan imaginar que són les persones que han deixat enrere per fer aquest viatge, que els il·luminen i guien en eixe camí de salvació per a ells i elles.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En la nit estrellada de l'última part de l'obra, es pot veure la influència de l'obra en *la nit estrellada* (any 1889) del pintor postimpressionista Van Gogh (1853-1890). Aquesta també busca aquest tipus de reflexió cap a la persona que visualitza l'obra (representa la mort), com bé vol fer la il·lustradora de l'àlbum.

16

¹⁶ Obra d'art de Van Gogh

Font: Salir con arte (2022) "10 datos sorprendentes sobre 'la noche estrellada' de van gogh"
Salir con arte. URL:<https://www.salirconarte.com/magazine/datos-sorprendentes-la-noche-estrellada-van-gogh/>

IL·LUSTRACIÓ

Em quedo enrere, però agafat d'una mà.
Una mà que acaba en el cos d'una noieta.
Perquè hi ha els grans i els petits.
Els petits ens agafem a les germanes que abans no teníem.
La meva família té onze o dotze anys.
Es diu Clara.

TEXT

Em quedo enrere, però agafat d'una mà.
Una mà que acaba en el cos d'una noieta.
Perquè hi ha els grans i els petits.
Els petits ens agafen a les germanes que abans no teníem.
La meva família té onze o dotze anys.
Es diu Clara.

ANÀLISI

Aquesta il·lustració integra les dues pàgines. Podem veure una escena de la vida del vaixell. Es troben en la proa del vaixell, davant de la barana. La coberta està pintada com si fora d'una fusta caragolada al terra original. Dos xiquetes al costat d'un dels fumerals del vaixell. Tornem a veure la nit estrellada, amb estrelles gran de color blanc i la lluna plena, que dona llum a la composició. L'horitzó marca el pas entre el cel i la mar. Està pintada en diferents direccions donant-li un aspecte infantil, amb una angulació de picat.

A la part inferior, podem veure una adolescent, agafant a una xiqueta menuda, les dues mirant la mar, amb la mirada perduda, i amb sentiment seriós, que només podem pensar en la paraula FAMÍLIA quan la mirem críticament. Existeix un sentiment de familiaritat, encara que sembla ser com que les dues no es coneixien abans de pujar al vaixell, però han trobat una en l'altra la família que no saben si tornaran a veure. L'adolescent du el vestit de color roig, i els altres està pintat de nou de color fosc, negre i gris. Continua utilitzant la tècnica del carbonet i llapis de color per a la pintura de les il·lustracions.

IL·LUSTRACIÓ

A vegades cantem.
N'hi ha un que comença i els altres el seguim.
Les cançons broten com les flors.
Sempre hi ha hagut cançons a les butxaques
de la poca roba que portem.

Què és la república?
La república és una casa.
La república és un puny que s'aixeca. Un ocell.

TEXT

A vegades cantem.
N'hi ha un que comença i els altres el seguim.
Les cançons broten com les flors.
Sempre hi ha hagut cançons a les butxaques
de la poca roba que portem.

Què és la república?
La república és una casa.
La república és un puny que s'aixeca. Un ocell.

ANÀLISI

De nou, ens trobem amb una il·lustració que ocupa els dos plects. També, i com és costum en l'àlbum, està dividit en tres seccions que conformen una seqüència amb un esquema a la dreta, on podem veure tres dibuixos molts semblants als anteriors, on podem veure una seqüència de més lluny, de nou més prop, i l'última un poc més lluny, però no tant com la primera. En elles es poden veure xiquets i xiquetes jugant al rogle, joc popular jugats pels menuts i menudes en el context històric de la història. En un fons negre. Es pot veure el color roig en la camiseta del xiquet en el qual es centra el zoom de la primera i segona seqüència.

Però encara que estiguen jugant enlloc, les cares encara són d'enyorança, tristesa i por. Un joc no els pot fer oblidar allò que estan vivint, no obstant això si suavitzar-ne un poc la situació. Ja que com bé diu el text "sempre hi ha hagut cançons a les butxaques", referint-se que és una de les coses, que junts als llocs, els i les han ajudat a sentir-se més a casa. Perquè la II República és sinònim de llar, llibertat i esquema com assenyala el text.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

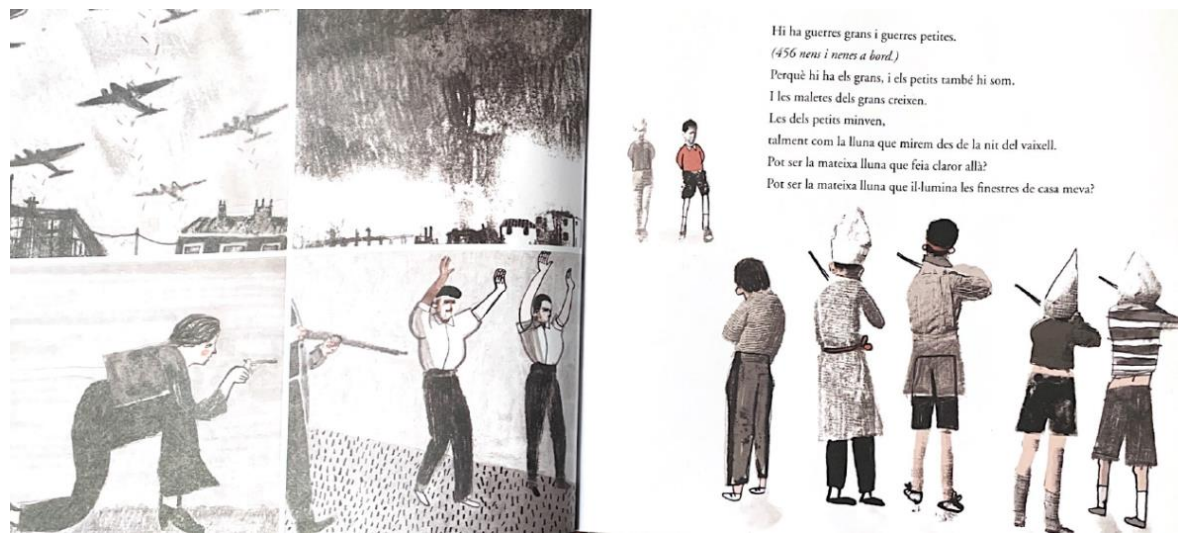
Aquesta il·lustració està ambientada en el rogle que jugaven les xiquetes d'aquesta època, ja que en aquell moment era un joc femení, molt sexualitzat. L'artista vol reflectir-lo en el text, com passatemp de les nenes per tal d'evadir-se de la guerra que estan patint. Però a diferència d'aquesta imatge, les expressions emocionals són totalment diferents.

17

¹⁷ R. Páez,G. (2017, maig 27) “*Sarabuca de rabo de cuca*” elpais.com URL: https://elpais.com/cultura/2017/05/09/actualidad/1494335688_900636.html

IL·LUSTRACIÓ

Hi ha guerres grans i guerres petites.
(456 nens i nenes a bord.)
Perquè hi ha els grans, i els petits també hi som.
I les maletes dels grans creixen.
Les dels petits minven,
talment com la lluna que mirem des de la nit del vaixell.
Pot ser la mateixa lluna que feia claror allà?
Pot ser la mateixa lluna que il·lumina les finestres de casa meva?

TEXT

Hi ha guerres grans i guerres petites.
(456 nens i nenes a bord.)
Perquè hi ha els grans, i els petits també hi som.
I les maletes dels grans creixen.
Les dels petits minven,
talment com la lluna que mirem de de la nit del vaixell.
Pot ser la mateixa lluna feia claror allà?
Pot ser la mateixa lluna que il·lumina les finestres de casa meva?

ANÀLISI

Per a mi, aquestes són les pàgines amb més representació de la realitat que es vivia en aquell moment, i on explica de primera mà que és tot allò que podien trobar en la guerra, referent als xiquets, i que és el que podien veure.

En primer lloc, parlarem sobre el plec esquerre. Podem veure una divisió de quatre llocs que ocupen la pàgina sencera. En la primera (superior esquerra) podem veure una successió de 7 avions, que semblen ser un model alemany, de la Divisió Còndor que van lluitar amb el bàndol franquista, bombardejant diverses poblacions com per exemple, Gernika o quatre pobles de Castelló (Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal i Vilar de Canes). Els colors de les màquines de guerra són de color negre, com també les cases que hi ha en la part inferior. Ressalta a la vista el color de les bombes, ja que són de color roig fosc, en un cel difuminat

de color gris, que ens dona la sensació de mal temps, fent una metàfora amb la vida d'aquell moment. La segona imatge (superior dreta) fa referència a l'última referència nomenada, el mal temps pintant el cel de color negre amb ratlles que ens poden posar en context en un poble després de ser bombardejat, ple de fum i destrucció. Continuem en una de les imatges més conegudes de la fotògrafa Gerda Taro, D'una miliciana republicana (inferior esquerra) on podem veure la dona agenollada seguint la línia de l'àlbum. En últim lloc (inferior dret), podem veure dues persones del bàndol república sent apuntats per una escopeta, d'un militar. Els colors són negres i carns, que donen un aspecte tenebrós a la composició.

Per altra banda, el ple de la dreta. Podem trobar el text a la part superior, abraçat d'una imatge que fes molta por. Dona peu a veure com en les els nens naturalitzen la violència real en els seus jocs. La il·lustració que podem veure està dividida en dues parts, però tota ella és una. Podem veure 7 xiquets jugant a la guerra. Els 5 que hi ha a la zona baixa de la pàgina imiten als militar i franquistes que es disposaven a realitzar un afusellament. Ho sabem perquè imiten el vestuari que ells duïen, a més d'un tret característic com el barret militar, i una branca per tal d'imitar les armes. A la part superior, els dos xiquets restants fan el paper d'afusellats, amb cares tristes i afligides. Tots ells tenen colors grisos foscos i clars, i el roig només apareix en un dels xiquets que fa el paper d'afusellat, per donar a la vista el paper d'aquest color, per mostrar la resistència.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En les següents dues fotografies, podem veure una clara intertextualitat d'aquestes amb les imatges. En primer lloc el bombarder 1936 MESSERSCHMITT Bf-109, model de la Divisió Còndor d'Alemanya, que ajudaven a Francisco Franco en la Guerra Civil Espanyola. Després podem veure un dels mateixos avions sobrevolar una ciutat cercant noves víctimes.

18

19

En la següent imatge podem veure una còpia exacta de la il·lustració de la dona. Aquesta fotografia es una obra de Gerda Taro. Les seues fotografies contenen elements de la "Nova Visió" en l'entrenament de la dona republicana. La figura fotografiada representa a una dona antifeixista en la que apareix una visió de la dona en el context sociohistòric de la Guerra Civil.

¹⁸ Escorsell, L. (2013, novembre 7). "Aviación por Leandro"

URL: <http://leandroaviacion.blogspot.com/2013/11/1936-messerschmitt-bf-109.html>

¹⁹ Solar, D. (2021, desembre 12) "La aviación, punta de lanza franquista" La Razón.es

URL: <https://www.larazon.es/cultura/20201227/rxn4eixwjbclfb5pg2g2xq4m6u.html>

Una altra referència que ens transporta exactament a la il·lustració de l'àlbum, donat que és exactament la mateixa imatge.

Una dura imatge, que és de nou una representació exacta, tant la posició, com la roba on podem veure l'acció abans esmentada, però en la vida real.

²⁰ Bermúdez, N (2022) “Milicianas recibiendo instrucción en la playa“

URL:<https://www.um.es/educarlamirada/?fotografia=6991>

²¹ Fotografia de Centelles

Font: Vengaespañol. (2018, setembre 4) “*arte en tiempos de guerra*”. Venga anda español.URL:<https://vengaespañol.com/2018/09/04/artecomprometido/>

En aquesta última imatge, cal remarcar com els xiquets viuen i interpreten la violència real que viuen, incorporant al seu joc un afusellament naturalitzant eixa violència.

²² Fotografia de Centelles

Font: Vengoespanol. (2018, setembre 4) “*arte en tiempos de guerra*”. Venga anda español.URL:<https://vengoespanol.com/2018/09/04/artecomprometido/>

IL·LUSTRACIÓ

N'hi ha que ploren. Sobretot de nit.
Diuen que somien que la terra es desfà.
Les cases es desfan i la memòria se'ls queda en blanc.
La Clara, la Sònia, l'Eulàlia, la Maria ens desperten.
Diuen que només és un somni.
Un malson que molts somiem alhora.
La Clara, la Sònia, l'Eulàlia, la Maria, les nostres germanes,
apleguen les llàgrimes amb els mocadors i, de bon matí,
les retornen al mar.

TEXT

N'hi ha que ploren. Sobretot de nit.
Diuen que somien que la terra es desfà.
Les cases es desfan i la memòria se'ls queda en blanc.
La Clara, la Sònia, l'Eulàlia, la Maria ens desperten.
Diuen que només és un somni.
Un malson que molts somiem alhora.
La Clara, la Sònia, l'Eulàlia, la Maria, les nostres germanes,
apleguen les llàgrimes amb els mocadors i, de bon matí,
les retornen al mar.

ANÀLISI

Aquesta il·lustració és una perspectiva al voltant d'un punt central amb punts de fuga que marquen el lloc dels llits, que ompli gran part dels dos plecs i on ens podem fer una idea de les dures nits que es vivien en els vaixells. En la part superior esquerra del primer plec, podem encontrar-ne el text.

El fons de l'habitació on dormen els xiquets i les xiquetes, és fosca, dona un aspecte de por i fred, on els i les nenes dormen en llits perfectament col·locats en una fila, un rere l'altre. Per primera vegada el color blanc dels llençols fan una claror magnífica. Podem veure una referència d'aquest color, que quan dormen els xiquets i xiquetes poden oblidar un poc allò

que ocorre i intentar descansar del malson que estan vivint desperts. Les cares despertes tenen emocions de por i tristesa. El color roig està present en la dona més major, que està ajudant a una xiqueta que pareix no poder dormir i està molt trista.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Aquesta disposició dels llits ens pot fer recordar a imatges d'orfenats o d'escoles.

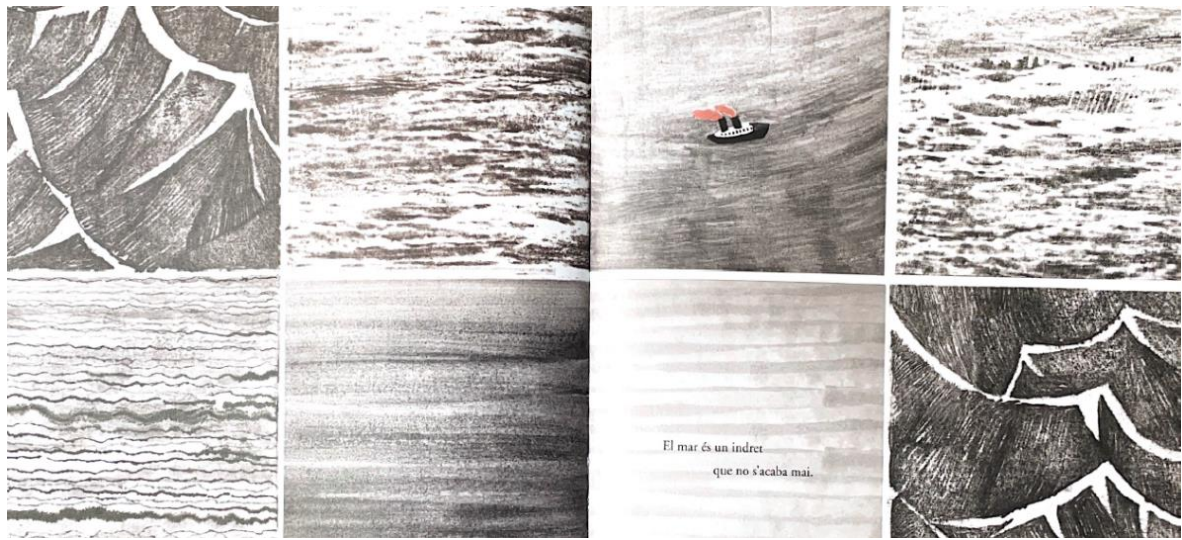

23

²³ Tagle, G(1934) “Vista del interior de un dormitorio en la "casa cuna" de "Coyoacán””

URL: <http://mediateca.inah.gob.mx>

IL·LUSTRACIÓ

TEXT

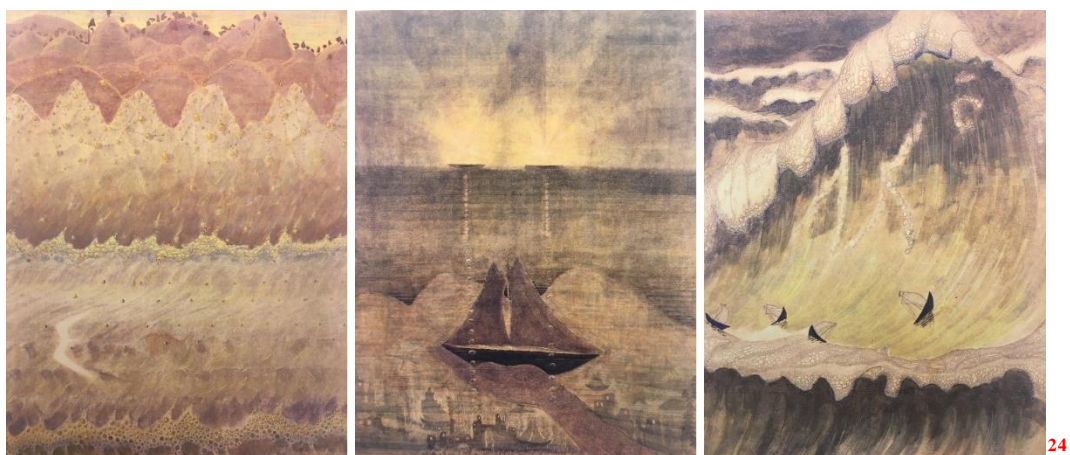
El mar és un indret
que no s'acaba mai.

ANÀLISI

Aquesta il·lustració com un *collage* ens transmet un moviment, del vaixell junt amb a la mar, que no està en calma, sinó que brama molt fort. Podem veure que els dos plecs estan dividits en 4 seccions, 8 en total. El 4 primers (plec esquerre) mostren una mar molt moguda, amb ones i moviment, de color negre i gris. Els altres (plec dret), els dos més a la dreta, simulen el mateix que els anteriors. Els de l'esquerra tenen el vaixell, que navega pel mateix mar, que tira fum, que es representa de color roig, donen a veure què és el mateix de la història amb totes les i els "rojos" dins d'ell. Baix d'aquesta secció trobem una simulació del mar, en un gris clar on veiem el text que deixa l'oceà com un lloc incert i ple d'incertesa, un indret infinit, sense límit.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

M'ha recordat les onades del pintor M.K Čiurlionis que representa en les seues obres el mateix que volen fer Ferrada i Penyas. L'atmosfera, la tensió i el poderós moviment de la mar són presents en les seues pintures.

O també ens pot ajudar la música, com ho fa David Ros en la cançó “*Després de la tempesta*”, on mostra que la calma arriba després d’aquesta. Ací podeu veure el vídeo; https://www.youtube.com/watch?v=fKkpDj83b_A²⁵

²⁴ Ballò, O. (2018, juny 6) “*Té música allò que només és visual? Quina relació té un quadre amb una sonata?*” nuvol.com URL: <https://www.nuvol.com/art/pintar-la-sonata-53990>

²⁵ Ros, D. (2021) “*Després de la tempesta*” URL: https://www.youtube.com/watch?v=fKkpDj83b_A

IL·LUSTRACIÓ

Juguem a imaginar quin és el nostre destí:
Morelia és un color.
Morelia és el nom d'una bestiola suau.
Morelia és una fruita.

Ens apropem.
Ho sabem perquè tot de mocadors blancs onegen a la llunyania.
Vistos des de lluny, els mocadors semblen banderes d'un país sense nom.
Vistos des de lluny, els mocadors blancs semblen estrelles o flors.

TEXT

Juguem a imaginar quin és el nostre destí:

Morelia és un color.

Morelia és el nom d'una bestiola suau.

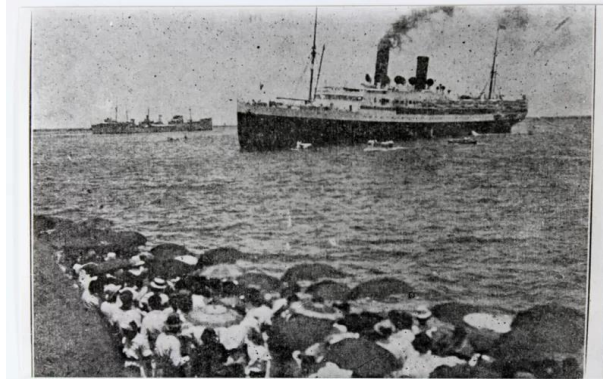
Morelia és una fruita.

ANÀLISI

La il·lustració és disposada a la part superior dels dos plecs, deixant la part inferior per al text que ens anuncia l'arribada a la terra de Morelia, Mèxic. Si parlem dels colors, podem veure com el roig que apareix en totes les obres anteriors desapareix, ja que es dona un nou ambient, on no hi ha del mateix posicionament polític. Així doncs, el color negre i gris és el predominant. Es poden veure moltes cares de persones, vestits del color blanc (paregut a la sensació que ens donen els llençols de les pàgines anteriors) esperesant als xiquets i xiquetes exiliats per donar-lis una nova vida, amb mocadors blancs fent referència a la rendició, o inclús com diu el text, les estrelles que veiem en les nits de les il·lustracions anteriors, que poden ser les persones que han deixat darrere en el seu viatge. Les expressions facials són totalment diferents del que hem vist, podem veure els primers somriures i cares amb un gran somriure, entre dos cartells que diuen; "bienvenidos" i "solidaridad en los pueblos", referint-se al vaixell del *Mexique*.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En aquesta imatge podem veure com el *Mexique* arriba al port de Morelia, amb tota la gent amb els mocadors blancs donant-los la benvinguda, igual que en la il·lustració però d'altra perspectiva.

26

En aquesta il·lustració de la portada d'un llibre que tracta la mateixa temàtica poden veure referenciada la frase que hi ha al costat dret superior "la solidaridad de los pueblos con la república española".

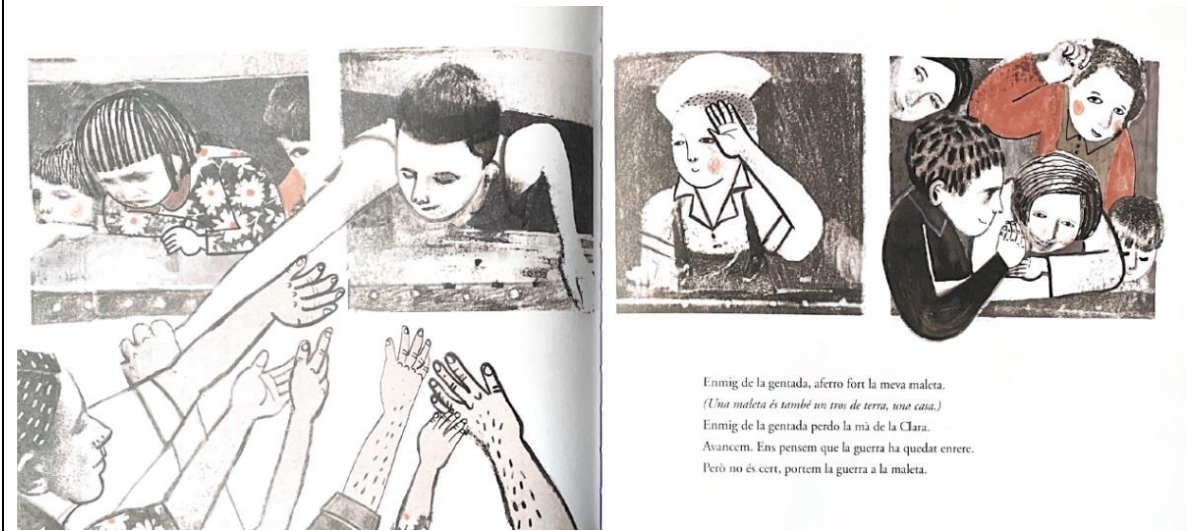

27

²⁶ Rojas, A.G. (2019, abril 1) "Guerra Civil de España: qué papel tuvo México en el conflicto" URL: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-47757978>

²⁷ Comité Soviético de Veteranos de Guerra (1974) "LA SOLIDARIDAD DE LOS PUEBLOS CON LA REPÚBLICA ESPAÑOLA 1936-1939" laviejafactoriadelibros.com URL: <https://laviejafactoriadelibros.com>

IL·LUSTRACIÓ

Enmig de la gentada, aferro fort la meva maleta.
(Una maleta és també un tros de terra, una casa.)
Enmig de la gentada perdo la mà de la Clara.
Avancem. Ensensem que la guerra ha quedat enrere.
Però no és cert, portem la guerra a la maleta.

TEXT

Enmig de la gentada, aferro fort la meva maleta.

(Una maleta és també un tros de terra, una casa.)

Enmig de la gentada perdo la mà de la Clara.

Avancem. Ensensem que la guerra ha quedat enrere.

Però no és cert, portem la guerra a la maleta.

ANÀLISI

En el plec esquerre podem veure una il·lustració que ens condueix a l'altra pàgina, amb una seqüència que ens dirigeix mitjançant les finestres del tren, cap al seu destí, Morelia. Alguns contents i d'altres tristos, mirant cap a baix on estiren les mans, perquè es troben les persones que els han rebut. Els colors utilitzats segueixen els mateixos patrons, els colors negres i foscos de tristesa i el roig torna, ja que apareixen de nou els xiquets i xiquetes de pares i mares republicans i republicaness ("rojos").

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Una clara referència a una imatge real que ens mostra el xiquet de la part dreta de la il·lustració del plec esquerre.

28

En aquesta imatge també podem veure el tren dels xiquets. Si ens fixem bé, en la part dreta hi ha un xiquet tret el cap a la finestra de la mateixa forma que el trobem en la il·lustració. Miren cap al mateix lloc, i el moviment de la imatge és semblant al de l'àlbum. De nou veiem el puny en alt esmentat abans, com a símbol de resistència.

29

²⁸ Von Stein, A. (2011, febrer 8). “Los niños de Morelia”. Segunda Guerra Mundial.

URL: <https://www.lasegundaguerra.com/viewtopic.php?t=8522>

²⁹ Cacho. J. (2017, juny 10) “En un día como hoy llegaron los Niños Españoles a Morelia”

URL: <https://primeraplana.mx/archivos/429728>

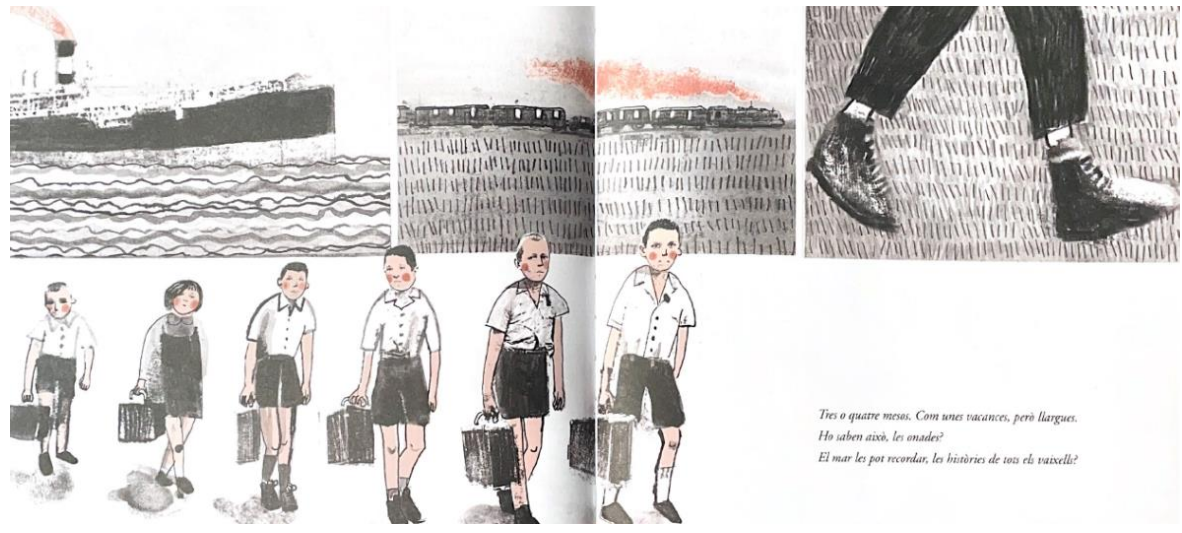

30

Cal tenir en compte que semblen ser fotografies diverses del mateix esdeveniment: l'arribada a Morelia.

³⁰ Cida (CENTRO DE INFORMACIÓN DOCUMENTAL DE ARCHIVOS)
URL:<https://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/archivos/mc/centros/cida/4-difusion-cooperacion/4-2-guias-de-lectura/guia-exilio-espanol-1939-archivos-estatales/ninos-guerra.html>

IL·LUSTRACIÓ

*Tres o quatre mesos. Com unes vacances, però llargues.
Ho saben això, les onades?
El mar les pot recordar, les històries de tots els vaixells?*

TEXT

Tres o quatre mesos. Com unes vacances, però llargues.

Ho saben això, les onades?

El mar les pot recordar, les històries de tots els vaixells?

ANÀLISI

De nou trobem una disposició de tres seccions a la part superior de les dos pàgines. Podem veure una espècie de seqüència on ens mostra totes les parts que ha tingut el seu llarg viatge. En primer lloc, el vaixell navegant l'infinít oceà que molts d'ells i elles mai tornarà a travessar, amb el fum roig mostra'n d'on bé i qui va en ell. Aquesta característica la comparteix amb la imatge que té a la seua dreta. El tren que els du cap al seu destí final, seguint amb els colors negres i grisos. Per acabar, podem veure de nou, unes botes negres caminant seguint la mateixa direcció que les anteriors il·lustracions, cap a la dreta, mirant cap al futur.

En la part inferior d'aquesta seqüència podem veure altra, però aquesta vegada xiquets i xiquetes, 6 exactament. Podem veure com tots tenen una maleta en la mà, on duran la poca roba que els queda, i pot manifestar que duen en aquella els records o persones que ja no estan al seu costat. També cal destacar que tots tenen una peça de roba blanca, com aquells que els esperaven al port, donant una nova esperança de vida, que ja no tenien en Espanya. Les cares ja no són ni tristes ni contentes, sinó que es pot veure un rostre seré o indiferent.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Com en l'inici del llibre, podem veure clarament la referència d'Ana Penyas a la fotografia esmentada en el TFG. La mateixa roba, la mateixa mirada, la mateixa maleta.

31

³¹ Clío (2018, octubre 25) “Niños refugiados de la Guerra Civil Española a su llegada al puerto de Veracruz” Clío MX URL: <https://twitter.com/cliomx/status/1055232621532340225>

IL·LUSTRACIÓ / DEDICATORIA

El 27 de maig del 1937, un grup de 456 infants, fills de republicans procedents de diferents llocs d'Espanya, es van embarcar al *Mexique*, que va salpar de Bordeus amb rumb a Mèxic.

Allí estarien protegits de la guerra civil que aleshores assotava els carrers. Tres o quatre mesos. Això és el que els van dir els seus pares i mares quan els van abraçar per darrer cop. Perquè així estava previst.

El 7 de juny del mateix any, van desembarcar. Al port mexicà de Veracruz els van rebre amb mocadors blancs. I el viatge va continuar, en tren, fins a Morelia, a l'estat de Michoacán.

Van baixar sense saber que la Història, aquella que s'escriu amb majúscula, s'encarregaria de canviar de plans i esdevindrien «els nens de Morelia». I és que la derrota republicana i l'inici de la Segona Guerra Mundial van convertir aquell breu lapse en un exili definitiu.

No fou fàcil, allò que durant els primers anys es va viure amb interès i atencions, amb el pas del temps, va esdevenir estranyesa i incomprensió.

TEXT

El 27 de maig del 1937, un grup de 456 infants, fills de republicans procedents de diferents llocs d'Espanya, es van embarcar al *Mexique*, que va salpar de Bordeus amb rumb a Mèxic.

Allí estarien protegits de la guerra civil que aleshores assotava els carrers. Tres o quatre mesos. Això és el que els van dir els seus pares i mares quan els van abraçar per darrere cop. Perquè així estava previst.

El 7 de juny del mateix any, van desembarcar. Al port mexicà de Veracruz els van rebre amb mocadors blancs. I el viatge va continuar, en tren, fins a Morelia, a l'estat de Michoacán.

Van baixar sense saber que la Història, aquella que s'escriu amb majúscula, s'encarregaria de canviar de plans i esdevindrien <<els nens de Morelia>>. I és que la derrota republicana i l'inici de la Segona Guerra Mundial van convertir aquell breu lapse en un exili definitiu.

No fou fàcil, allò que durant els primers anys es va viure amb interès i atencions, amb el pas del temps, va esdevenir estranyesa i incomprensió

ANÀLISI

Aquesta part la dividirem en dos, ja que en el plec de la dreta comença la dedicatòria i història explicada de manera més literària. Parteix d'una perspectiva on el punt de fuga emmarca un grup de diversos personatges.

En el plec esquerre, podem veure una imatge amb molt de significat. Podem veure a diverses persones del món franquista (militars, església, alts càrrecs franquistes...) en un semicercle mirant cap al lector. Aquesta mirada des de la superioritat o desafiament cap al lector/a. Aquesta sensació també ho donen totes aquelles persones que hi ha dibuixades a la part baixa, en una grandària molt menuda en relació a les anteriors, remarcant el triomf de la dictadura. Aquestes persones, mortes per culpa de la guerra, son del bàndol dels perdedors, front la barbàrie del totalitarisme.

Un altre tret que podem veure són les àguiles que volen sobre els seus caps, mostrant poder i força al bàndol franquista. Recordem que aquesta au representa el poder franquista i apareix de de l'any 1938 en la bandera del bàndol sublevat.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

En les meues referències he trobat que un dels personatges es sembla molt a Manuel Rey Merchán, empleat municipal en Campo de Criptana. Va ajudar als franquistes en tasques de la vida diària fins que el van descobrir i va entrar a la presó.

32

³² Fuenteálamo, M.J (2020, septiembre 19) “La gran desmemoria con víctimas de la ‘retaguardia roja’: ¿otra ley para héroes como Melitón y Manuel?” www.elespanol.com

URL:https://www.elespanol.com/reportajes/20200919/gran-desmemoria-victimas-retaguardia-heroes-meliton-manuel/521699210_0.html

El context del nacionalcatolicisme, va convertir la imatge d'aquestes dones en familiar en qualsevol part de l'estat.

33

Encara que no es parle de fosses de morts/es republicans/es la il·lustració m'ha recordat aquestes persones.

34

Escut franquista com la referencia heràldica, amb simbologia de l'àguila en el context

³³ Torres, M. (2014, septembre 9) "1078. USOS AMOROSOS EN LA POSTGUERRA ESPAÑOLA. - i Bendito atraso." www.buscameenelciclodela vida.com
URL:<http://www.buscameenelciclodela vida.com/2014/09/ usos-amorosos-en-la-posguerra-espanola.html?s pref=pi>

³⁴ Olaya, V.G. (2021, octubre 25) "Hallada la fosa común de 150 civiles asesinados en Belchite dos días después de estallar la Guerra Civil" [elpais.com](https://elpais.com/espana/2021-10-25/hallada-la-fosa-comun-de-150-civiles-asesinados-en-belchite-dos-dias-despues-de-estallar-la-guerra-civil.html) URL:<https://elpais.com/espana/2021-10-25/hallada-la-fosa-comun-de-150-civiles-asesinados-en-belchite-dos-dias-despues-de-estallar-la-guerra-civil.html>

històric, que podem veure reflectida en la part superior de la il·lustració. Expressa superioritat i poder.

35

³⁵ ABC historia (2019, novembre 11) “El Águila de San Juan del escudo de España y la ignorancia histórica” abc.es URL:https://www.abc.es/historia/abci-aguila-san-juan-escudo-espana-y-ignorancia-historica-201704171106_noticia.html

DEDICATORIA

Els nens de Morelia portaven amb ells el dolor i el trauma de la guerra. El recolzament per part del govern mexicà, que va consistir a oferir-los educació, alimentació i allotjament en llars d'acollida, va perdurar fins a l'any 1948. D'aleshores ençà no se sap amb certesa com van aconseguir sobreviure. El que sí sabem és que el temps va passar i la majoria d'ells es van arrelar al territori mexicà, van formar una família i van tenir allò que se'n diu una vida normal.

Per diferents raons, el retorn al seu país d'origen no va ser una opció fàcil ni possible, però els pocs que ho van fer, algunes dècades més tard, es van trobar amb un país, amb uns germans i amb uns paisatges que ja no reconeixien.

D'on són? Potser ni ells mateixos poden respondre a aquesta pregunta. Perquè aquesta és la resposta que l'exili va furar als nens de Morelia

i a tots aquells nens i nenes que, empesos per la violència, abandonen els seus països buscant refugi.

Aquest llibre està centrat en la història d'aquest viatge i en l'esperança que els impulsa: que quan baixin del vaixell, el destí els depari una vida digna i millor que aquella que hi hauria a les seves llars, trencades per la guerra. Una vida com la que creiem que han de tenir tots els éssers humans, sobretot si es tracta de nens i nenes.

En aquest llibre expliquem la història d'un vaixell, sabent que no hi ha cap registre de tots els vaixells que cada dia travessen l'oceà portant éssers humans a bord, amb l'esperança i, encara més important, amb el dret a una vida sense por.

Als infants de Morelia.

I a tots aquells que van a la recerca d'un indret.

TEXT

Els nens de Morelia portaven amb ells el dolor i el trauma de la guerra. El recolzament per part del govern mexicà, que va consistir a oferir-los educació, alimentació i allotjament en llars d'acollida, va perdurar fins a l'any 1948. D'aleshores ençà no se sap amb certesa com van aconseguir sobreviure. El que sí sabem és que el temps va passar i la majoria d'ells es van arrelar al territori mexicà, van formar família i van tenir allò que se'n diu una vida normal.

Per diferents raons, el retorn al seu país d'origen no va ser una opció fàcil ni possible, però els pocs que ho van fer algunes dècades més tard, es van trobar amb un país, amb uns germans i amb uns paisatges que ja no reconeixien.

D'on són? Potser ni ells mateixos poden respondre a aquesta pregunta. Perquè aquesta és la resposta que l'exili va furar als nens de Morelia.

I a tots aquells nens i nenes que, empesos per la violència, abandonen els seus països buscant refugi.

Aquest llibre està centrat en la història d'aquest viatge i en l'esperança

que els impulsa: que quan baixin del vaixell, el destí els depari una vida digna i millor que aquella que hi hauria a les seves llars, trencades per la guerra. Una vida com la que creiem que han de tenir tots els éssers humans, sobretot si es tracta de nens i nenes.

En aquest llibre expliquem la història d'una vaixell, sabent que no hi ha cap registre de tots els vaixells que cada dia travessen l'oceà portant éssers humans a bord, amb l'esperança i, encara més important, amb el dret a una vida sense por.

Als infants de Morelia.

I a tots aquells que van a la recerca d'un indret.

ANÀLISI

Durant aquestes dues pàgines de dedicatòria no trobem cap imatge. El text dona una explicació més específica del que van viure aquestes persones, i que és del seu futur. A més de dedicar el llibre a tots ells i elles.

Recordem que el franquisme va durar quatre dècades, el retir no era una opció per totes aquelles persones que no volien viure en una dictadura i tenien una vida feta en una altra terra.

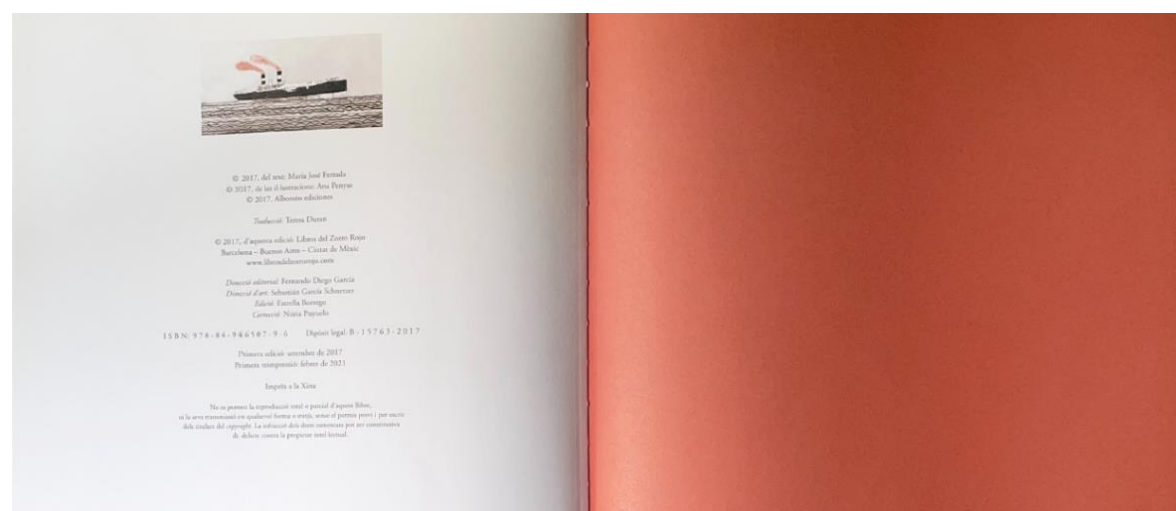

36

Xiquets i xiquetes de Morelia en l'any 2007, en una visita amb Zapatero.

³⁶ El país (2007, juliol 18) “Emotivo encuentro de Zapatero con los 'Niños de Morelia’” elpais.com
URL: https://elpais.com/elpais/2007/07/16/actualidad/1184573820_850215.html

INFORMACIÓ

ANÀLISI

En el plec esquerre podem veure la informació d'editorial i versió del llibre actual. També diverses qüestions legals.

El que ens pot marcar visualment, és el vaixell que veiem en la zona superior, ja que es tracta del *Mexique* durant el seu viatge, dels colors de tota l'obra, seguint amb el característic fum roig.

El plec dret té el mateix color que les guardes del llibre.

REFERÈNCIES INTERTEXTUALS

Aquestes imatges son relativament idèntiques a la il·lustració que veiem en aquesta pagina, amb el mateix moviment del mar.

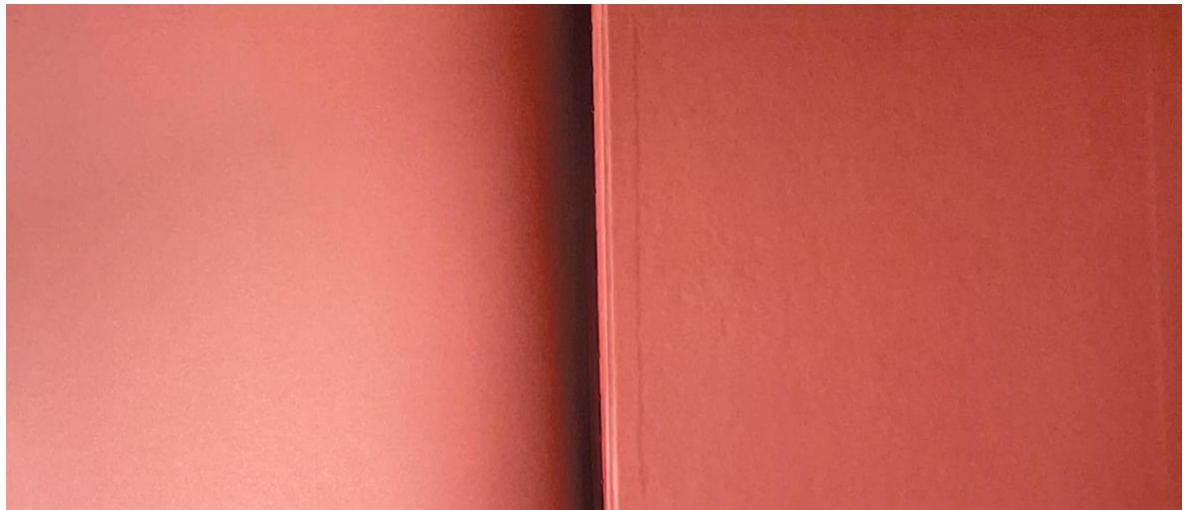
37

³⁷ García, J.J. (2019, juliol 7) “Se cumplen 80 años de la llegada del Ipanema a Veracruz”
formato7.com URL:<https://formato7.com/2019/07/07/se-cumplen-80-anos-de-la-llegada-del-ipanema-a-veracruz/>

38

GUARDES

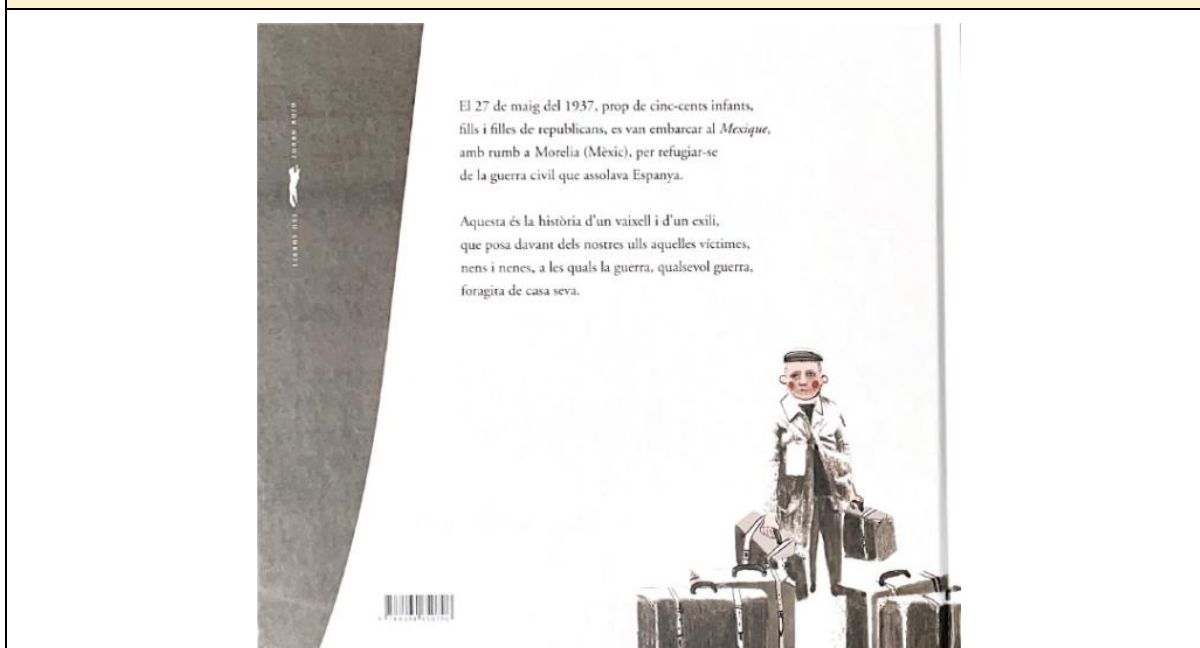

ANÀLISI

Novament apareix el mateix color que al començament de llibre, en les altres guardes.

³⁸ Petit de Murat, A. (2021, juny 7) “Así fue el viaje en el Mexique, el barco que trajo a niños refugiados españoles” www.eluniversal.com
URL:<https://www.eluniversal.com.mx/opinion/mochilazo-en-el-tiempo/asi-fue-el-viaje-en-el-mexique-el-barco-que-trajo-ninos-refugiados>

CONTRAPORTADA

TEXT

El 27 de maig, prop de cinc-cents infants,
fills i filles de republicans, es van embarcar al *Mexique*,
amb rumb a Morelia (Mèxic), per refugiar-se
de la guerra civil que assolava Espanya.

Aquesta és la història d'un vaixell i d'un exili,
que posa davant dels nostres ulls aquelles víctimes,
nens i nenes, a les quals la guerra, qualsevol guerra,
foragita de casa seva.

ANÀLISI

En la contraportada del llibre podem veure el característic epíleg, on fa un xicotet resum d'allò que trobarem dins d'aquest. A la part esquerra inferior podem veure un xiquet amb maletes, de la mateixa manera que els descobrim durant l'àlbum, de color fosc i un poc de roig en les galtes. Està trist i la mirada perduda per tot allò que viu.

mexique

EL NOM DEL VAIXELL

Fi

Aaron Denia